

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра обліку та контролю в сфері публічного управління

ДЕНДОР Ольга Володимирівна

Облік та аналіз операцій з фінансовими інструментами у вітчизняній та зарубіжній практиці / Accounting and analysis of operations with financial transactions in domestic and foreign practice

спеціальність: 071 – Облік і оподаткування
магістерська програма – Міжнародний облік

Магістерська робота

Виконав студент(ка) групи
ОМом-21
О. В. Дендор

Науковий керівник:
к.е.н, ст. викладач І. Р. Лукановська

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ М.Р. Лучко

ТЕРНОПІЛЬ - 2018

АНОТАЦІЯ

Дендор О. В. Облік та аналіз операцій з фінансовими операціями у вітчизняній та зарубіжній практиці – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування», освітньо-професійна (наукова) програма «Міжнародний облік» – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

У роботі висвітлено основні аспекти обліку та аналізу операцій з фінансовими інструментами. Охарактеризовані основні аспекти фінансових інструментів у вітчизняній та закордонній практиці. Удосконалено трактування поняття «фінансовий інструмент», а також доповнено методику його проведення з урахуванням особливостей підприємств аграрного сектору економіки.

ANNOTATION

Dendor O. V. Accounting and analysis of operations with financial transactions in domestic and foreign practice - Manuscript.

Research on education and qualification level «master» after speciality 071 – «Accounting and taxation», educational-professional (scientific) program "International Accounting" – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

The paper covers the main aspects of the accounting and analysis of operations with financial instruments. The main aspects of financial instruments in domestic and foreign practice are described. The interpretation of the concept of "financial instrument" has been improved, as well as the method of its implementation has been supplemented, taking into account the characteristics of enterprises of the agrarian sector of the economy.

РЕЗЮМЕ

Магістерська робота Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій і додатків, які викладено на 92 сторінках машинописного тексту, у тому числі 15 таблиць і 7 рисунків. Список використаних джерел із 84 найменувань подано на 7 сторінках, 3 додатків.

Метою магістерської роботи встановлення на науковому та практичному обґрунтуванні необхідності ефективного використання фінансових інструментів в Україні на основі систематизації та узагальнення певних тенденцій розвитку та функціонування світового ринку фінансових інструментів.

Об'єктом дослідження. Об'єктом дослідження виступають фінансові інструменти на вітчизняному та закордонному ринках та в агрохолдингу «Мрія».

Предметом дослідження Предметом дослідження є облік та аналіз операцій з фінансовими інструментами.

Одержані висновки та їх новизна: Полягають у рекомендації щодо розвитку національного ринку фінансових інструментів з урахуванням впливу міжнародної валютно-фінансової інтеграції на фінансово-економічний розвиток в Україні. Провести оцінку потенційних можливостей використання фінансових інструментів в процесі здійснення ризикових стратегій хеджування, дослідити різноманітні варіанти цих стратегій, їх ключові відмінності та порівняльні характеристики.

Ключові слова: фінансові інструменти, організація, методика, калькуляція, класифікація, собівартість, ліквідність, рентабельність.

RESUME

Master's work. The master's thesis consists of an introduction, three sections, conclusions and proposals and annexes, which are set out on 92 typed text pages, including 15 tables and 7 figures. The list of used sources of 84 titles is presented in 7 pages, 3 applications.

The aim of the master's work is to establish on the scientific and practical grounds the need for effective use of financial instruments in Ukraine on the basis of systematization and generalization of certain tendencies in the development and functioning of the world financial instruments market.

The object of research. The object of research is financial instruments in the domestic and foreign markets and in the agriholding "Mriya".

The subject of the study. The subject of the study is the accounting and analysis of operations with financial instruments.

Conclusions and their novelty: The recommendations for the development of the national market of financial instruments are based on the impact of international monetary and financial integration on financial and economic development in Ukraine. Evaluate the potential of using financial instruments in the process of implementing hedging strategies, explore various options for these strategies, their key differences and comparative characteristics.

Keywords: financial instruments, organization, methodology, costing, classification, cost, liquidity, profitability.

З М І С Т

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ О ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ.....	6
1.1 Поняття та класифікація фінансових інструментів.....	6
1.2 Правове регулювання фінансових інструментів в Україні.....	15
1.3 Шляхи вдосконалення чинної законодавчої бази щодо обліку деривативів.....	26
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ II. ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ.....	35
2.1 Методика оцінки та облікові аспекти похідних фінансових інструментів.....	35
2.2 Бухгалтерський облік основних фінансових інструментів.....	44
2.3 Аналіз фінансових інструментів як основи підвищення їх ефективності.....	52
Висновки до розділу 2.....	61
РОЗДІЛ III. ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ ЯК МЕТОДУ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІКИ.....	62
3.1 Міжнародний досвід використання та відображення в обліку фінансових інструментів.....	62
3.2 Тенденції розвитку світових моделей регулювання ринку похідних фінансових інструментів.....	75
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Актуальність дослідження. Використання світового досвіду операцій з фінансовими інструментами в Україні є ключовою передумовою ефективного здійснення процесу інтеграції української валюти та фінансового ринку в світову економіку й міжнародні валютно-фінансові відносини. Крім того, для України існує нагальна потреба у покращенні фінансового та монетарного ринку, а також сегменту фінансових інструментів, зокрема це сприятиме стабілізації національної економіки при вступі у світову спільноту.

В даний час Україна зіштовхується з проблемою залучення іноземних інвестицій, адже без них важко уявити розвиток промисловості та реалізацію великих проектів через відсутність достатніх коштів або небажання потенційних інвесторів-резидентів ризикувати своїм капіталом. У той же час не варто говорити про залучення іноземних інвестицій без розвиненого фондового ринку. Ринок деривативів є невід'ємною частиною фондового ринку, що дозволяє не тільки отримувати спекулятивні прибутки, але й, що особливо важливо для прямих інвесторів, проводити хеджування ризиків.

Потрібно підвищити роль фінансових інструментів у регулюванні економічних процесів та важливості регулювання фінансового ринку в умовах глобалізації. Тому необхідно зосередити увагу на дослідженні цінних паперів як найбільш розвиненому фінансовому інструменту в Україні.

Вивчення проблем обліку та аналіз операцій з фінансовими інструментами були і залишаються об'єктом досліджень великої кількості науковців—теоретиків та фахівців—практиків. Окремі теоретичні та практичні аспекти функціонування ринку фінансових інструментів досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: С. Голов, В. Качалін, В. Костюченко, І. Бланк, В. Швець, О. Сохацька, П. Туфано, Л. Алексеєнко, Х. Бера, Д. Гейла, С. Глущенко, Р. Левайна, Д. Леонова, В. Кузьмінський, В. Міщенко та багато інших. Разом із тим в обліковій та фінансовій літературі все ж бракує ґрунтовних наукових досліджень практичних засад використання,

обліку та аналізу фінансових інструментів, зокрема їх впливу на підвищення чи зниження прибутковості інвестицій.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є практичне обґрунтування ефективного використання фінансових інструментів в Україні на основі систематизації й узагальнення тенденцій розвитку та їх функціонування на світовому ринку.

Для досягнення вказаної мети в процесі дослідження необхідно вирішити такі завдання:

– розкрити зміст понять «фінансові інструменти», «деривативи», «хеджування», ;

– провести дослідження концептуальних основ функціонування вітчизняного ринку фінансових інструментів з урахуванням міжнародного досвіду;

– обґрунтувати теоретико-методологічні підходи факторів формування та розвитку світового ринку деривативів шляхом виявлення їх основних особливостей та характеристик;

– дослідити порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій з фінансовими інструментами;

– провести аналіз використання фінансових інструментів як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

– розробити рекомендації щодо визначення ключових передумов для формування повноцінного ринку фінансових інструментів в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є порядок обліку фінансових інструментів в агрохолдингу «Мрія», а також система їх функціонування на вітчизняному та зарубіжному ринках. Предметом дослідження є сукупність теоретико-організаційних, методичних і практичних положень обліку і аналізу операцій з фінансовими інструментами.

Методи дослідження. У магістерській роботі застосовувалися загальнонаукові та порівняльні методи. Ці методи дали змогу дослідити облік

та аналіз фінансових інструментів на фінансових ринках та на підприємстві, опрацювати нормативно-правову базу, що регулює фінансові інструменти.

Інформаційною основою проведення дослідження є законодавчі й нормативно-правові документи, праці вітчизняних і зарубіжних науковців, що висвітлюють проблематику обліку та аналізу операцій з фінансовими інструментами, апробаційні матеріали та періодичні видання, статистичні та фактичні дані, інтернет-ресурси.

Наукова новизна і практична значущість отриманих результатів.

Полягає у теоретичному обґрунтуванні і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення системи бухгалтерського обліку та аналізу операцій з фінансовими інструментами з метою розвитку національного ринку фінансових інструментів, що впливатиме на фінансово-економічний стан України.

Обсяг та структура магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій і додатків. Основний зміст викладено на 85 сторінках друкованого тексту, у тому числі 13 таблиць і 7 рисунків. Список використаних джерел нараховує 84 найменування.

Апробація результатів роботи та публікації. На основі матеріалів магістерської роботи було опубліковано тези на тему «Економічна сутність та види фінансових інструментів у вітчизняній практиці» в збірнику наукових робіт «Облік, оподаткування і контроль: теорія та методологія» Тернопільського національного економічного університету (26 червня 2018 року).

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ О ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

1.1 Поняття та класифікація фінансових інструментів

Об'єктом інвестування на фінансовий ринок є різні фінансові інструменти. З точки зору обґрунтування доцільності інвестування на фінансовий ринок, фінансові інструменти це різні фінансові документи, що мають грошову оцінку і можуть бути придбані на ринку, щоб отримати прибуток від короткочасних змін їх ціни або винагороди до посередника.

Багато вчених по-різному трактують фінансові інструменти. Деякі з цих трактувань наведені у таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Трактування вчених щодо фінансових інструментів

Автори	Тлумачення економічного змісту поняття «фінансовий інструмент»
Л. Примостка	Будь-який контракт із чітко вираженими економічними наслідками, предметом якого є грошові кошти (або чинне право на отримання грошових коштів чи їх еквівалентів) і який зумовлює появу права одного суб'єкта господарської діяльності та зобов'язання чи інструменту капіталу іншого
О. Сохацька	Інструменти, що передбачають отримання доходу та можуть існувати у вигляді контрактів або цінних паперів
А. Фельдман	Це результат реалізації фінансового продукту в процесі комерційних взаємовідносин учасників фінансових ринків, механізми взаємодії якого здійснюють значний вплив на створення споживчої вартості (корисності). Під фінансовим продуктом учений розуміє конкретну споживчу вартість, яка має ознаки фінансів. Вона створює попит і пропозицію для учасників ринків та має властивості товару, який призначений для продажу за допомогою механізму взаємодії учасників фінансового ринку, тому дана споживча вартість є фінансовим інструментом, тобто особливим фінансовим товаром
М. Деркач Н. Стукало	Це податки, збори, відрахування, інвестиції, кредити, дотації, субвенції, ціни та тарифи, квоти, емісія грошових коштів, цінних паперів, продаж активів, формування і використання страхових фондів. Вони забезпечують взаємодію фінансової системи та діють у межах більш широкого фінансово-кредитного механізму, який є сукупністю способів, форм та інструментів, що прийняті до використання у процесі проведення фінансових операцій
В. Ходаківська, О. Костюкевич О. Лятамбор	Різноманітні фінансові документи, які обертаються на ринку, мають грошову вартість і за допомогою яких здійснюються операції на фінансовому ринку

З таблиці 1.1. видно, що є багато різних трактувань поняття фінансових інструментів. Однаково їх трактують Національний банк України та Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13. [47,40] Згідно з їхнім трактуванням фінансовий інструмент – це будь-який контракт, результатом якого є створення фінансового активу одного суб'єкта господарювання і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу іншого суб'єкта господарювання; це контракт, за яким одночасно в одного суб'єкта господарювання виникає фінансовий актив, а в іншого – фінансове зобов'язання або інструмент власного капіталу; фінансові активи чи пасиви, які можна купувати й продавати на ринку та за допомогою яких здійснюється розподіл і перерозподіл створеного капіталу; юридичний документ, що відображує певні договірні взаємовідносини або який надає певні права.

Коли реалізуються фінансові інструменти покупець отримує права (вимоги) а продавець – зобов'язання. Винятки можуть бути інструменти залучення фінансових ресурсів держави (податки та збори), так як вони регулюються законодавством та є обов'язковими для виконання, тому їхній адміністратор (уряд) отримує доходи для формування бюджетних ресурсів, а платники – право на якісну медицину, освіту, захист, забезпечення порядку. З їх допомогою держава здійснює регулювання національної економіки, перерозподіл ВВП і створює умови для фінансової безпеки діяльності бюджетних установ. Отже, в ході реалізації фінансові інструменти перетворюються для їх власника у фінансові активи, а для емітента – на зобов'язання. [2,с.132]

На фінансовому ринку є різні фінансові інструменти (фінансові активи – позикові угоди, грошові кошти, цінні папери, валютні цінності), в яких відображаються тимчасово вільні кошти (фінансові ресурси) суб'єктів ринку фінансових послуг.

Усі фінансові інструменти поділяються на дві великі групи – первинні фінансові інструменти та похідні. Проте, фінансові інструменти, які обертаються на окремих сегментах фінансового ринку, характеризуються

значною різноманітністю, тому їх можна класифікувати за багатьма ознаками (рисунок 1.1).

Рисунок 1.1 Класифікація фінансових інструментів

Примітка. Сформовано на основі [4, с.181]

При розгляді концепції «фінансових інструментів» слід враховувати, що стандарти бухгалтерського обліку в Україні та у світі мають певні відмінності щодо їх сутності (табл. 1.2), які пов'язані з тим, що похідні фінансові інструменти не розподілені до окремого класу фінансових інструментів, відповідно до міжнародних стандартів, і є частиною фінансових активів підприємства.

Таблиця 1.2

Зіставлення підходів щодо трактування поняття «фінансові інструменти» в
національних та міжнародних стандартах

Ознака	Міжнародні стандарти фінансової звітності 32 "Фінансові інструменти: розкриття і подання" та 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка"	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 "Фінансові інструменти"
Школа обліку	Англо-американська	Континентально-європейська
Головний принцип	Віддзеркалення економічного змісту фактів господарського життя і стану підприємства загалом	Орієнтація на правовий зміст фактів, залежність облікової методології від правових норм
Визначення фінансово інструменту	Це - будь-який договір, у результаті якого одночасно виникають: фінансове зобов'язання або пайовий інструмент в однієї сторони і фінансовий актив - у іншої	Це - контракт, який одночасно зумовлює виникнення (збільшення) фінансового активу в одного підприємства і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу в іншого
Класи фінансових інструментів	- фінансові активи (financial assets); - фінансові зобов'язання (financial liabilities); - інструменти власного капіталу, або пайові інструменти (equity instruments)	- фінансові активи; - фінансові зобов'язання; - інструменти власного капіталу; - похідні фінансові інструменти

Примітка. Сформовано на основі [61, с.110]

Як видно з табл. 1.2, визначаючи суть поняття «фінансовий інструмент», основний акцент робиться на існування договірних відносин щодо його виникнення та фінансового характеру відповідного активу та зобов'язання. [34,с.255]

В Україні фінансові інструменти поділяються на фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу і похідні фінансові інструменти.[40]

До фінансових активів належать:

- фінансові інвестиції, що отримуються до погашення;
- дебіторська заборгованість, не призначена для перепродажу;
- грошові кошти, не обмежені для використання, та їх еквіваленти;
- фінансові активи, призначені для перепродажу (придбані з метою подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових змін їхньої ціни або винагороди посередника;
- інші фінансові активи.

Згідно з П(С)БО 13, фінансове зобов'язання – контрактне зобов'язання:

- з приводу обміну фінансовими інструментами з іншим підприємством на потенційно не вигідних умовах;
- щодо передачі грошових коштів або інших фінансових активів іншому підприємству. [40]

У рамках фінансових зобов'язань виділяються зобов'язання, щодо перепродажу (що виникають у зв'язку з випуском фінансового інструмента з метою продажу на прибуток за короткочасних коливань його ціни та / або винагороди посередника) та інших фінансових зобов'язань.

Похідний фінансовий інструмент - це фінансовий інструмент, який буде розрахований у майбутньому; його вартість змінюється внаслідок зміни процентної ставки, валютного курсу, індексу цін, курсу цінних паперів, кредитного рейтингу або інших змінних, що є базисними; який не потребує початкових інвестицій. Похідні фінансові інструменти включають ф'ючерсні та форвардні контракти, інші похідні фінансові інструменти. [17]

Слід зазначити, що головним чином різні види цінних паперів на фінансових ринках для фінансових продуктів є інвестиційними цілями.

Цінні папери - документи встановленої форми, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх емітувала, і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають із цих документів, іншим особам. [б,с.13]

Класифікація цінних паперів за основними ознаками з врахуванням особливостей ринку цінних паперів подана в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Класифікація цінних паперів

Класифікаційна ознака	Види цінних паперів
Форма вкладення	Пайові (акції, інвестиційні сертифікати) Боргові (облігації, векселі, чеки) Іпотечні (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні) Приватизаційні Похідні (форвардні, ф'ючерсні контракт) Товаророзпорядчі
Порядок вкладення	На пред'явника Іменні Ордерні
Пріоритетна значущість(походження)	Первинні - підтверджують прями майнові права або відносини кредиту Похідні (деривативи) - підтверджують право або зобов'язання їх власника купити або продати первинні фінансові інструменти або інші активи на попередньо визначених умовах у майбутньому
Рівень ризику	Безризикові Малоризикові Ризикові
Форми існування	Паперові (документарні) Безпаперові (без документарні)
Наявність доходу	Дохідні (з фіксованим доходом, з невизначеним доходом) Бездохідні
Термін існування	Строкові Безстрокові

Примітка. Сформовано на основі [78, с.202]

Зараз на різних інструментах фондового ринку припадає до 80% загального портфеля фінансових інвестицій капіталу компанії. Це визначає необхідність більш детального опису інструментів власного капіталу на фондовому ринку.

Інструменти інвестування капіталу класифікуються за такими основними ознаками: [36,с.88]

1. за характером фінансових зобов'язань фондові інструменти інвестування поділяються на такі види:

– боргові цінні папери. Ці інвестиційні продукти характеризують кредитні відносини між покупцем і продавцем, своєчасно повертають боржникові номінальну суму та сплачують додаткову комісію у вигляді відсотків (однієї з номінальних цінностей боргового інструменту). Одним із прикладів боргових цінних паперів є облігації, банківські депозитні сертифікати, векселі;

– часткові цінні папери. Такі фінансові інструменти підтверджують право власника на частку статутного фонду емітента та отримання відповідного доходу у вигляді дивідендів або відсотків. Прикладами цінних паперів є акції, інвестиційні сертифікати.

2. За періодом обігу виділяють наступні види фондових інструментів інвестування:

– короткострокові цінні папери (з періодом обігу до одного року). Їх короткий період обігу визначає досить високий рівень ліквідності на фондовому ринку. Крім того, короткий термін розподілу значно знижує рівень інвестиційного ризику, пов'язаний із фінансовим станом емітента та змінами ситуації на фондовому ринку;

– довгострокові цінні папери (з періодом обігу більше одного року). До такого типу фінансових інструментів належать так звані «довгострокові цінні папери» (наприклад акції), термін погашення яких не фіксований. Рівень прийнятності інвестицій для таких цінних паперів визначається протилежною характеристикою, тобто ліквідність є низькою (за інших умов), що призводить до збільшення інвестиційного ризику. Тому такі продукти власного капіталу забезпечать вищий рівень інвестиційного доходу.

3. По пріоритетною значимістю розрізняють наступні види фінансових інструментів:

– первинні цінні папери (цінні папери першого порядку). Такі цінні папери характеризуються їх випуском в обіг первинним емітентом та підтверджують прямі права власності або кредитні відносини (акції, облігації, чеки, векселі тощо);

– вторинні цінні папери або деривативи (цінні папери другого порядку), характеризують фондові інструменти, які підтверджують право або зобов'язання власника на купівлю або продаж основних цінних паперів, валюти, товарів чи нематеріальних активів на визначених умовах у майбутньому періоді. Такі фондові інструменти використовуються для спекулятивних інвестиційних операцій та страхування цінових ризиків. Залежно від складу первинних фінансових інструментів або активів, деривативи поділяються на фондові, валютні, страхові, товарні. Основними видами деривативів є опціони, свопи, ф'ючерсні і форвардні контракти.

4. За гарантованості рівня прибутковості фондові інструменти поділяються на такі види:

– цінні папери з фіксованим доходом. Вони характеризують фондові інструменти з гарантованим рівнем дохідності при їх погашенні (або протягом періоду їх обігу) незалежно від кон'юнктурних коливань ставки позикового відсотка (норми прибутку на капітал) на фінансовому ринку;

– цінні папери з невизначеним доходом. Вони характеризують фондові інструменти, рівень дохідності яких може змінюватися в залежності від фінансового стану емітента (прості акції, інвестиційні сертифікати) або у зв'язку зі зміною кон'юнктури фінансового ринку (боргові фінансові інструменти із плаваючою процентною ставкою, «прив'язаною» до встановленої облікової ставки, курсу певної «твердої» іноземної валюти).

5. По виду емітентів виділяють наступні види цінних паперів:

– державні цінні папери. Вони представлені в основному борговими зобов'язаннями і мають найменший рівень інвестиційного ризику. Окремі види державних цінних паперів розглядаються навіть як еталон безризикових інвестицій. Разом з тим, рівень інвестиційного доходу за такими цінними паперами, як правило, найбільш низький. При цьому шляхом зміни ставки рефінансування (облікової ставки центрального банку) держава має можливість впливати на реальний рівень інвестиційного доходу за своїми цінними паперами в періоди різких коливань кон'юнктури фінансового ринку;

- цінні папери муніципальних органів. Рівень інвестиційних якостей таких цінних паперів (як правило боргових) значною мірою визначається рівнем інвестиційної привабливості відповідних регіонів. Хоча цінні папери такого виду важко віднести до безризикових, рівень інвестиційного ризику на них зазвичай невисокий. Відповідно невисокий і рівень інвестиційного доходу за ним;

- цінні папери, емітовані банками. Інвестиційні якості цих фондових інструментів вважаються досить високими, оскільки рівень дохідності за ними зазвичай вище, ніж по державних і муніципальних цінних паперів. Крім того, система економічних нормативів банківської діяльності та високий рівень державного контролю за їх діяльністю знижують потенційний рівень ризику інвестування в цінні папери цих емітентів (хоча випадки фінансової неспроможності банків не такі рідкісні);

- цінні папери підприємств. Цей вид фінансових інструментів інвестування в нашій країні має низькі інвестиційні якості. Це викликано низькою ефективністю господарської діяльності більшості підприємств на сучасному етапі (особливо корпоратизованих державних підприємств), внаслідок чого за акціями багатьох з них не виплачуються навіть дивіденди.

6. За особливостями обігу фондові інструменти інвестування поділяються на такі види:

- іменні цінні папери. У зв'язку зі складною процедурою їх оформлення та глибшим контролем емітента за їх зверненням ці цінні папери мають дуже низьку ліквідність;

- цінні папери на пред'явника. Зазначена особливість випуску таких фондових інструментів не перешкоджає процесу їх вільного обігу, а відповідно і підвищує потенційний рівень їхньої ліквідності.

7. За рівнем ризику виділяють наступні види цінних паперів:

- безризикові фондові інструменти. До них відносять звичайно державні короткострокові цінні папери і короткострокові депозитні сертифікати найбільш надійних банків. Термін «безризикові» є певною мірою

умовним, так як потенційний фінансовий ризик несе в собі будь-який з перелічених видів фондових інструментів, вони служать лише для формування точки відліку вимірювання рівня ризику за іншими цінними паперами;

– фондові інструменти з низьким рівнем ризику. До них відноситься, як правило, група короткострокових боргових фондових інструментів, що обслуговують ринок, виконання зобов'язань за якими гарантовано стійким фінансовим станом і надійною репутацією емітента;

– фондові інструменти з помірним рівнем ризику. Вони характеризують групу цінних паперів, рівень ризику по яких приблизно відповідає середньо-ринковому;

– фондові інструменти з високим рівнем ризику. До них відносяться цінні папери, рівень ризику за якими суттєво перевищує середньо-ринковий;

– фондові інструменти з дуже високим рівнем ризику («спекулятивні»). Такі цінні папери характеризуються найвищим рівнем ризику і використовуються зазвичай для здійснення найбільш ризикованих спекулятивних інвестиційних операцій. Прикладом таких високо-ризикованих фондових інструментів є акції «венчурних» (ризикових) підприємств; облігації з високим рівнем відсотка, емітовані підприємством з кризовим фінансовим станом; опціонні і ф'ючерсні контракти.

Було розглянуто фондові інструменти та їх загальні особливості, що визначають їхні інвестиційні якості згідно з наведеною класифікацією.

Основним завданням інвестиційного процесу є оцінка інвестиційної придатності окремих видів цінних паперів, що торгуються на фондовому ринку. Така оцінка диференціюється за основними видами цінних паперів – акцій, облігацій, депозитних (ощадних) сертифікатах.

1.2 Правове регулювання фінансових інструментів в Україні

Формування правових умов розвитку ринку цінних паперів як додаткового джерела доходів до публічних фондів грошових коштів і до приватних фінансів для забезпечення ефективного функціонування фінансової

системи країни. З цих позицій ринок цінних паперів розглядається в наукових дослідженнях як невід'ємна частина державних фінансів. Відомий спеціаліст з фінансового права, академік Л.К. Воронова зазначила, що норми фінансового права регулюють відносини, пов'язані з випуском цінних паперів, визначення умов випуску, вартість, строк дії, прибутковість, процедура погашення, на відміну від відносин, що виникають між позичальником та кредитором, які регулюються нормами цивільного права.

Переважає більшість фінансових інструментів підпадає під поняття цінних паперів. Згідно із Законом України "Про цінні папери і фондову біржу" цінні папери — це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

На державу як суб'єкт фінансових відносин, уповноважений надати стабільне та ефективне функціонування фінансової системи країни, покладено завдання з регулювання ринку цінних паперів.

Правове регулювання ринку фінансових послуг здійснюється на підставі інструментів регулювання, тобто прийнятих нормативно-правових актів, що забезпечують створення рівних умов для всіх учасників ринку фінансових послуг та державних органів, які здійснюють дане регулювання.[45]

В Україні, з розвитком та розподілом цінних паперів, фондовий ринок почав розвиватися і функціонувати, вимагаючи відповідного законодавчого регулювання та розробки базових підходів у правоохоронній практиці. Функціонування суб'єкта господарювання в значній мірі залежить від нормативно-правової бази, що встановлює правові та економічні відносини з державою, іншими компаніями та організаціями, робочими групами.

Метою національного регулювання ринку цінних паперів, визначеного Господарським кодексом України, є реалізація єдиної національної політики у

сфері випуску та обігу цінних паперів та врахування інтересів суспільства і захисту прав учасників фондового ринку.[8,с.46]

Побудова економіки ринкового типу та реформування соціальної сфери України відбуваються в умовах гострої нестачі інвестиційних ресурсів. Важливим джерелом цих інвестицій може виступати вітчизняний ринок фінансових послуг (далі РФП). Крім того, високий рівень його розвитку здатний прискорити процес інтеграції України у світовий ринок і тим самим створити сприятливі умови для залучення іноземного капіталу в національну економіку.

На жаль, сучасний стан вітчизняного РФП характеризується неоднаковим рівнем розвитку ключових сегментів - банківського, страхового та фондового, нерозвиненістю матеріальної бази, крайньою нестабільністю руху курсів акцій, достатньо великою часткою спекулятивного обігу, високим ступенем ризиків, пов'язаних із фінансовими операціями, низькими інвестиційними якостями цінних паперів, агресивною конкуренцією за відсутності традицій ділової етики, обмеженням відкритого доступу до інформації про стан ринку.

В Україні державне регулювання фінансового ринку здійснюється безпосередньо кількома державними установами, а саме: Національний банк України - регулює грошовий ринок, який включає валютний ринок, ринок депозитів, кредитний ринок; [47] Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку - виконує функції регулювання ринку капіталів, що включає ринок цінних паперів та фондовий ринок, а також ринок похідних фінансових інструментів для діяльності небанківських фінансових установ на фінансовому ринку, їх регулювання покладено на Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України (Комісія з фінансових послуг). [20] Сфера державного регулювання Комісії з фінансових послуг включає: страховий ринок, ринок фінансових послуг, що надаються недержавними пенсійними фондами, кредитними спілками, ломбардами, лізинговими компаніями. Якщо ми розглянемо всі регулюючі органи з наглядовими функціями, їх список буде набагато ширший.

Основним законом, що регулює фінансові інструменти в Україні, є Закон «Про державне регулювання ринку цінних паперів». [17] До форм державного регулювання ринку цінних паперів можна віднести такі:

– контрольні, які здійснюються за:

1. дотримання емітентами процедури реєстрації випуску цінних паперів та випуску інформації про цінні папери, умови продажу (розміщення) цінних паперів; дотриманням системи захисту інвесторів емітентами цінних паперів та тими особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;

2. достовірність наданої інформації емітентам та особам, що здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам;

3. дотримуючись встановлених правил та стандартів здійснення операцій на ринку цінних паперів;

4. системи ціноутворення на ринку цінних паперів;

5. діяльність осіб, що обслуговують випуск і обіг цінних паперів;

– нормативно-правові форми, що здійснюються у вигляді прийняття актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів або регулювання випуску та обігу цінних паперів, регламентування прав та обов'язків учасників ринку цінних паперів;

– організаційні, що включають, інформацію про видачу ліцензії на професійну діяльність на ринку цінних паперів, реєстрація випусків (емісій) цінних паперів та випуск інформації про випуск (емісію) цінних паперів.

За допомогою таких заходів управляючі органи влади можуть порушувати провадження у відношенні до осіб, у формі заборони та припинення періоду (до одного року) професійної діяльності на ринку цінних паперів, якщо немає ліцензії.

Методологічні принципи формування бухгалтерської інформації про фінансові інструменти та їх розкриття у фінансових звітах визначаються

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 13 (далі П(С)БО 13) «Фінансові інструменти», що набрали чинності з 1 січня 2002 року.[40]

Положення цього Регламенту не застосовуються до:

- 1) фінансових інвестиції в асоційовані компанії, спільні підприємства та дочірні компанії;
- 2) активи та зобов'язання роботодавців щодо програм пенсійного забезпечення;
- 3) права та обов'язки за договорами страхування (крім похідних інструментів у договорах страхування);
- 4) права та обов'язки щодо оренди (крім похідних інструментів, передбачених договором лізингу);
- 5) угоди, що передбачають виплати на основі кліматичних, геологічних та інших фізичних змін навколишнього середовища;
- 6) договори фінансової гарантії, за винятком операцій, що передбачають погашення внаслідок зміни процентної ставки, курсу цінних паперів, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу), курсу обміну або інших основних змінних;
- 7) договір про непередбачувану компенсацію у випадку злиття підприємств.

Прямі регулюючі та наглядові повноваження на ринках товарних та фінансових інструментів будуть здійснюватися на інституційній основі кожним регулятивним органом, банківськими установами – Національним банком України, емітентами цінних паперів, включаючи компанії у реальному секторі, організаторами торгів, інститутами інфраструктури. [47] Правління Національного Банку України постанова від 21 лютого 2018 року № 14 «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України».

У повноваженнях Національного банку України відповідно до чинного законодавства є купівля та продаж цінних паперів встановленим законним порядком, проте Національний банк не має права купувати на первинному ринку цінні папери, випущені Кабінетом міністрів України, державною

установою, іншою юридичною особою, власником якої є держава (ст. 42, ст. 54 Закону України «Про Національний банк України 2»). [28]

Відповідно до статей 7, 15, 41, 56 Закону України "Про Національний банк України", статті 68 Закону України «Про банки і банківську діяльність» з метою вдосконалення правових актів, що встановлюють порядок ведення бухгалтерського обліку українських банків, Правління Національний банк України постановляє:

1. затвердити Інструкцію з обліку операцій з фінансовими інструментами в банках України, яка додається;

2. банки до 30 березня 2018 року розробляють та затверджують внутрішні процедури (положення) / змінюють внутрішні процедури (положення) та затверджують їх для встановлення методології:

- 1) тестування грошових потоків за фінансовими активами;
- 2) визначення бізнес-моделей управління фінансовими активами;
- 3) оцінки очікуваних збитків по кредитах;
- 4) визначення справедливої вартості фінансових інструментів відповідно до Міжнародного стандарту фінансової звітності 13 «Справедлива вартість».

Юридичний підхід до трактування похідних фінансових інструментів:

- договір;
- контракт;
- стандартний документ;
- строковий контракт.

Фінансовий підхід до трактування похідних фінансових інструментів:

- інструменти торгівлі фінансовим ризиком;
- цінні папери;
- фінансові інструменти;
- фінансовий актив.

Світовий досвід економічного розвитку показує, що високоякісні фінансові активи підвищують ефективність ринку і тим самим стимулюють економічний розвиток. Моделі ринків цінних паперів у різних країнах є

головним результатом еволюції цих ринків, характер яких визначався в кожному конкретному випадку низкою факторів, включаючи специфічні, історичні та національно-культурні.[61,с.184]

Українська модель ринку цінних паперів запозичила багато універсальних ознак. Законодавче регулювання найважливіших аспектів ринку цінних паперів має перевагу з багатьох причин. Як правило, закони приймаються на основі соціально-групового узгодження інтересів, у процесі їх обговорення й прийняття беруть участь представники різних соціальних груп. Законодавче регулювання стабільніше, оскільки процедура зміни та скасування законодавчих положень трудомістка і пов'язана з великими витратами часу порівняно з процедурами скасування чи доповнення актів виконавчої влади. З метою впорядкування фондового ринку і підвищення дисциплінованості його учасників, підтримки довіри до фондового ринку та його динамічного розвитку держава регулює ринок цінних паперів. Основним принципом регулювання фондового ринку є першочергова реалізація загальнонаціональних інтересів і забезпечення гарантій та безпеки інвестиційної діяльності в економіці України.

В Україні існує вичерпний список цінних паперів, до якого входять:

- акції,
- облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик,
- облігації підприємств,
- казначейські зобов'язання,
- ощадні та інвестиційні сертифікати,
- векселі,
- приватизаційні папери.

Законодавство України, а також законодавство інших країн про емітентів, що випускають акції та облігації в обіг, покладаються на зобов'язання реєструвати випуск цінних паперів та інформацію про випуск у певних державних органах, в Україні це державна комісія цінних паперів та фондового ринку (далі ДКЦПФР).[57,с.320]

Державний контроль є однією з основних моделей на ринку цінних паперів. Як правило, цей контроль покладається на спеціальних фахівців, які уповноважених такою діяльністю органів виконавчої влади. Завданням таких органів є захист суспільних інтересів та інтересів інвесторів; забезпечити цілісність ринку; введення законодавчих актів з регулювання ринків цінних паперів.

Метою державного регулювання ринку фінансових послуг в Україні є:

- проведення єдиної та ефективної державної політики у сфері фінансових послуг;
- захист інтересів споживачів фінансових послуг;
- створення сприятливих умов для розвитку та функціонування ринку фінансових послуг;
- створення умов для ефективно мобілізації та розміщення фінансових ресурсів учасниками ринку фінансових послуг з урахуванням інтересів суспільства;
- забезпечення рівних можливостей для доступу до ринку фінансових послуг та захисту прав його учасників;
- додержання учасниками ринку фінансових послуг вимог законодавства;
- запобігання монополізації та створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку фінансових послуг;
- контроль за прозорістю та відкритістю ринку фінансових послуг;
- сприяння інтеграції в європейський та світовий ринки фінансових послуг.[13]

Державне регулювання діяльності з надання фінансових послуг здійснюється через:

- ведення державних реєстрів фінансових установ та ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
- нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ;
- нагляд за діяльністю фінансових установ;

- застосування вповноваженими державними органами заходів впливу;
- проведення інших заходів з державного регулювання ринку фінансових послуг.

Структура органів державного регулювання та нагляду за ринком фінансових послуг має два рівні:[17]

а) законодавчий рівень - Верховна Рада України;

б) виконавчий рівень:

- Кабінет Міністрів України;

- центральні органи виконавчої влади загального регулювання та нагляду;
- Антимонопольний комітет України, Державна податкова адміністрація України, Державний комітет статистики;
- спеціалізовані центральні органи виконавчої влади - Національний банк України, Державний комітет з регулювання ринку фінансових послуг, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів України;
- органи місцевого самоврядування - органи державної реєстрації суб'єктів господарської діяльності.

Важливим фінансовим інструментом, який впливає на економічний розвиток держави, є рівень боргових зобов'язань, тобто внутрішній та зовнішній борг, з урахуванням вартості його обслуговування та ефективності використання внутрішніх та зовнішніх запозичень і оптимального запозичення між ними, достатній для вирішення соціально-економічних потреб із збереженням суверенітету та цілісності вітчизняної фінансової системи.

Вивчення фінансової політики України та його основних фінансових інструментів відображають складні питання, пов'язані з визначенням характеру, місцезнаходження та впливу фінансового сегмента економічної системи на функціонування та економічний розвиток країни.[65]

Таблиця 1.4

Можна запропонувати такі напрями удосконалення ефективності
використання фінансових інструментів в Україні:

Напрями	Основні заходи
Забезпечення ефективності використання фінансових інструментів державної політики	<ul style="list-style-type: none"> - застосування сучасних механізмів й інструментів управління фінансовими відносинами в процесі формування, розподілу і використання на всіх рівнях системи; - формування багаторівневого та відповідального за економічний розвиток країни інституціонального середовища; - вдосконалення управління і регулювання фінансовою системою через запровадження принципів системності, прозорості, відкритості на засадах виключно ринкового характеру.
Забезпечення зміни парадигми функціонування фіскальної системи	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення фіскального тиску на агентів економічної системи країни; - вдосконалення адміністрування податків та зборів для усунення можливості ухилення їх від сплати; - зниження рівня тонізації економіки держави.
Збалансування бюджетної системи	<ul style="list-style-type: none"> - визначення пріоритетних напрямів бюджетних витрат з урахуванням реального стану економічного розвитку держави; - усунення можливості застосування неринкових механізмів регулювання фінансовими потоками бюджетної системи.
Забезпечення стабільності грошово-кредитної системи країни	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження більш ефективної системи моніторингу виявлення значних диспропорцій в грошово-кредитній системі та запобігання їм; - посилення відповідальності всіх економічних агентів системи та забезпечення її стабільності; - зміна мети діяльності регулюючих органів із забезпечення стабільності національної грошової одиниці до стабільності грошової й фінансової систем.
Створення умов для забезпечення вищого ступеня розвитку фінансової системи	<ul style="list-style-type: none"> - значне підвищення рівня капіталізації фінансових і не фінансових інституцій; - застосування сучасних механізмів та інструментів у формуванні, розподілі й використанні фінансових ресурсів між ланками підсистеми; - створення умов і запровадження більш ефективних систем управління фінансовими відносинам на всіх рівнях їх реалізації.

Примітка. Сформовано на основі [12]

Серед основних форм державного регулювання ринку цінних паперів в Україні можна назвати: [78,с.302]

- регулювання випуску та обігу цінних паперів, прав та зобов'язань учасників ринку цінних паперів;
- видачу ліцензій на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів та забезпечення контролю за такою діяльністю;
- ухвалення актів законодавства з питань діяльності учасників ринку цінних паперів;
- реєстрацію випусків (емісій) цінних паперів та інформації про випуск (емісію) цінних паперів;
- створення системи захисту прав інвесторів і контролю за дотриманням цих прав емітентами цінних паперів та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів;
- контроль за дотриманням емітентами порядку реєстрації випуску цінних паперів та інформації про випуск цінних паперів, умов продажу (розміщення) цінних паперів, передбачених такою інформацією;
- контроль за достовірністю інформації, що надається емітентами та особами, які здійснюють професійну діяльність на ринку цінних паперів, контролюючим органам;
- встановлення правил і стандартів здійснення операцій на ринку цінних паперів та контролю за їх дотриманням;
- контроль за системами ціноутворення на ринку цінних паперів .

Україна поступово вдосконалює своє законодавство на фондовому ринку, який спрямований на реалізацію таких невідкладних завдань, як розвиток біржового сегмента фондового ринку, розширення спектру фінансових інструментів на фондовому ринку, посилення захисту інвесторів права та узгодження системи регулювання вітчизняного ринку цінних паперів з нормами європейського права.

Фінансові інструменти державної політики повинні ґрунтуватися на оптимальному поєднанні функціональних підсистем та інституціонального забезпечення фінансових процесів, цілеспрямованому управлінні через компліментарне ринкового і державного регулювання, подолання дисбалансів

фінансово-економічної системи , що забезпечить економічний розвиток держави для підвищення якості і рівня життя громадян.[79,с.42]

Держава уповноважена надавати контроль і нормативні умови для розвитку ринку цінних паперів, в якості учасника ринку цінних паперів, для вдосконалення правової бази механізму розвитку фінансових інструментів, у подальшому необхідно створити правові умови для реалізації додаткового джерела публічних доходів від операцій з державними цінними паперами.

1.3 Шляхи вдосконалення чинної законодавчої бази щодо обліку деривативів

Специфіка підходів до регулювання ринків похідних фінансових інструментів визначається роллю, яку відіграють деривативи у світовій економіці в цілому та, зокрема у міжнародних валютно-фінансових відносинах.

Деривативом (від англ. derivative – похідний) слід вважати фінансовий інструмент, який засвідчує домовленість сторін, спрямовану на встановлення прав та обов'язків щодо базового активу у вигляді ф'ючерсних, опціонних, форвардних і свопових контрактів, інших видів договорів (контрактів) та похідних цінних паперів, у тому числі таких, що не мають на меті поставку базового активу, але визначають порядок взаєморозрахунків у майбутньому залежно від зміни ціни або кількісного показника базового активу порівняно з аналогічними показниками, які визначені учасниками під час укладення договорів (контрактів) або договорів щодо похідних цінних паперів.

Виникнення та активне використання деривативів в світовій практиці біржової та позабіржової торгівлі обумовлено:

- прогнозуванні цін на товари, роботи, послуги, цінні папери, змін процентних ставок, валютних курсів, фондових та цінових індексів;
- об'єктивною потребою бізнесу в плануванні діяльності;
- управлінні ризиками та захисті від їх негативних наслідків.

Важливу роль в ефективному функціонуванні ринку похідних фінансових інструментів відіграє система швидкої та надійної інформаційної підтримки та справедливого врегулювання конфліктів між сторонами.

Можна виділити такі функції деривативів у національній фінансовій системі:

- права, що виникають внаслідок володіння основними цінними паперами;
- надання додаткових пільг власникам основних цінних паперів. Цю функцію виконують ф'ючерси та опціони;
- можливість використання деривативів для стабілізації фінансового стану суб'єктів в умовах нестабільності ринкової економіки;
- фіксація очікуваних ставок та страхування власників основних цінних паперів від пониження курсів. Ця функція виконується ф'ючерсами та опціями.

До найголовніших законодавчих актів, які регулюють функціонування ринку деривативів, можна віднести:

- Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»; [20]
- Цивільний кодекс України; [77]
- Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств»; [18]
- Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»; [17]
- Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів; [44]
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти»; [40]
- Правила випуску та обігу фондових деривативів; [49]
- Правила випуску та обігу валютних деривативів, інструкції, роз'яснення та інші нормативні документи Національного Банку України (далі НБУ). [48]

Вище перераховані нормативні акти безпосередньо регулюють операції з використанням деривативів в Україні. Інші нормативно-правові бази містять

тільки посилання на вище згадані. Але вони не однозначно тлумачать сутність похідних фінансових інструментів (таблиця 1.5)

Таблиця 1.5

Законодавче визначення деривативів

№ з/п	Нормативний акт	Характеристика деривативів
<i>Європейське законодавство (ратифіковане Україною)</i>		
1.	Директива Ради 85/611/ЄС	Деривативи – це похідні фінансові інструменти
2.	Директива 2004/39/ЄС	Деривативи – це похідні фінансові інструменти
<i>Вітчизняне законодавство</i>		
1.	Цивільний кодекс України	Згадує про похідні цінні папери, проте не ототожнює їх з деривативами (визначення деривативу відсутнє)
2.	Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»	Цей закон про цінні папери, але визначення деривативу відсутнє
3.	Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок»	Деривативи – це похідні цінні папери
4.	Закон України «Про податок на додану вартість»	Згадує про деривативи, але не відносить їх до похідних цінних паперів або до похідних фінансових документів
5.	Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств»	Закон регулює деривативи, але не відносить їх до похідних цінних паперів або до похідних фінансових документів
6.	Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»	Зазначає, що деривативом є документ, який відповідає визначенню, наданим Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»
7.	Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України»	Відносить складові деривативів до похідних цінних паперів
8.	Постанова Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України»	Ототожнює деривативи з похідними фінансовими інструментами

Примітка. Сформовано на основі [67]

Як видно з таблиці 1.5, згідно з директивами ЄС, дериватив це синонім поняття «похідний фінансовий інструмент», але і у вітчизняній практиці дериватив асоціюється з похідними цінними паперами та похідними фінансовими інструментами.[15]

Виходячи з висновків консультаційно-експертної ради держаної комісії з цінних паперів та фондового ринку, яка зазначає, що згідно з міжнародною класифікацією фінансових інструментів (CFI code), яка розроблена міжнародною організацією по стандартизації (ISO) і є міжнародним стандартом класифікації випусків цінних паперів та інших фінансових інструментів, директив ради ЄС – 89/298/ЕЕС, та більшості міжнародних норм (у тому числі і тих, до яких адаптує своє законодавство Україна), деривативи представляють собою фінансові інструменти, ціна яких залежить від ціни (чи її зміни) їх базового активу, та які засвідчують сторонам, що уклали угоду, зобов'язання/права на придбання/продаж базового активу, або проведення розрахунків грошовими коштами в обумовлений строк у майбутньому за ціною і на умовах, визначення на поточний момент.[16]

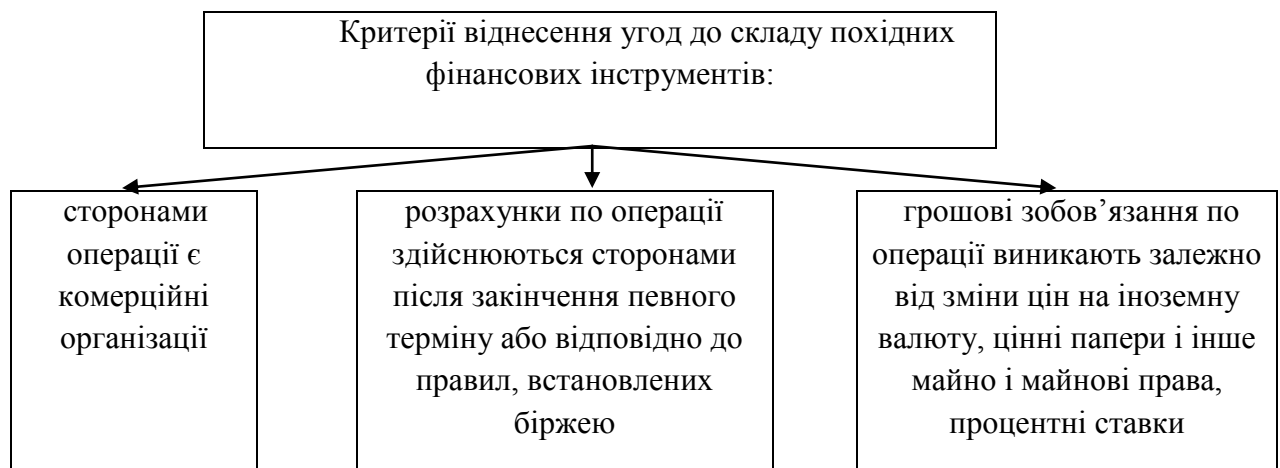

Рисунок 1.2 Критерії віднесення угод до складу похідних фінансових інструментів

Примітка. Сформовано на основі [14, с.217]

Виходячи з вище сказаного до деривативів можна віднести: опціони; ф'ючерси; форварди; свопи.

Вартість яких є похідною від основного фінансового інструмента, або ставки чи індексу ціни іншого основного інструмента.

Таким чином опціони (опціонний контракт) – це похідний фінансовий інструмент, який засвідчує право придбати або продати у майбутньому актив (цінні папери, товари, валюту) на умовах визначених на час укладення такого опціону.

Ф'ючерсний контракт – це документ, який засвідчує зобов'язання придбати або продати базовий актив у визначений час та на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Своп – це угода про обмін активів, процентних виплат, від основного фінансового інструмента, або ставки чи індексу ціни іншого основного інструмента.

Варто відзначити, що ф'ючерси обертаються лише на біржовому ринку, форварди – лише на позабіржовому, опціони є предметом обігу на обох. [50, с.125]

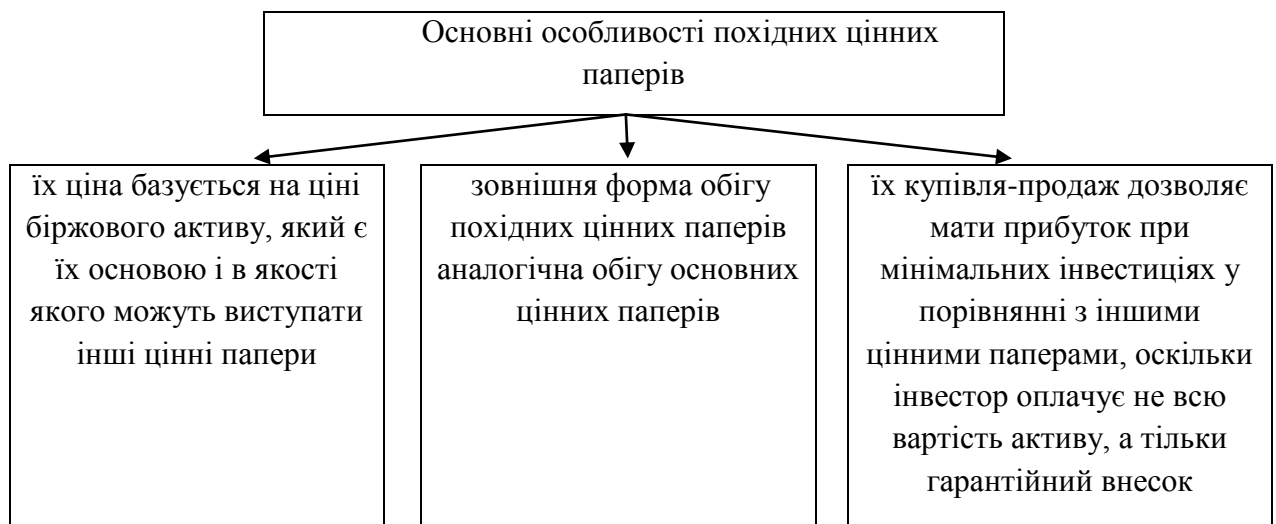

Рисунок 1.3 Основні особливості похідних цінних паперів

Примітка. Сформовано на основі [69]

Згідно з п.5 П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» фінансові інструменти поділяються для потреб бухгалтерського обліку на:

- фінансові активи;

- фінансові зобов'язання;
- інструменти власного капіталу;
- похідні фінансові інструменти.

Фінансові активи, відповідно до п. 6, у свою чергу, включають:

- грошові кошти та їх еквіваленти;
- дебіторську заборгованість не призначену для перепродажу;
- фінансові інвестиції, що утримують для погашення;
- інші фінансові активи.

Фінансові зобов'язання включають, згідно з п. 7 П(С)БО 13:

- фінансові зобов'язання призначені для перепродажу;
- інші фінансові зобов'язання. [40]

Згідно з постановою Верховної Ради України «Про концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України» цінні папери поділяються на такі групи: [45]

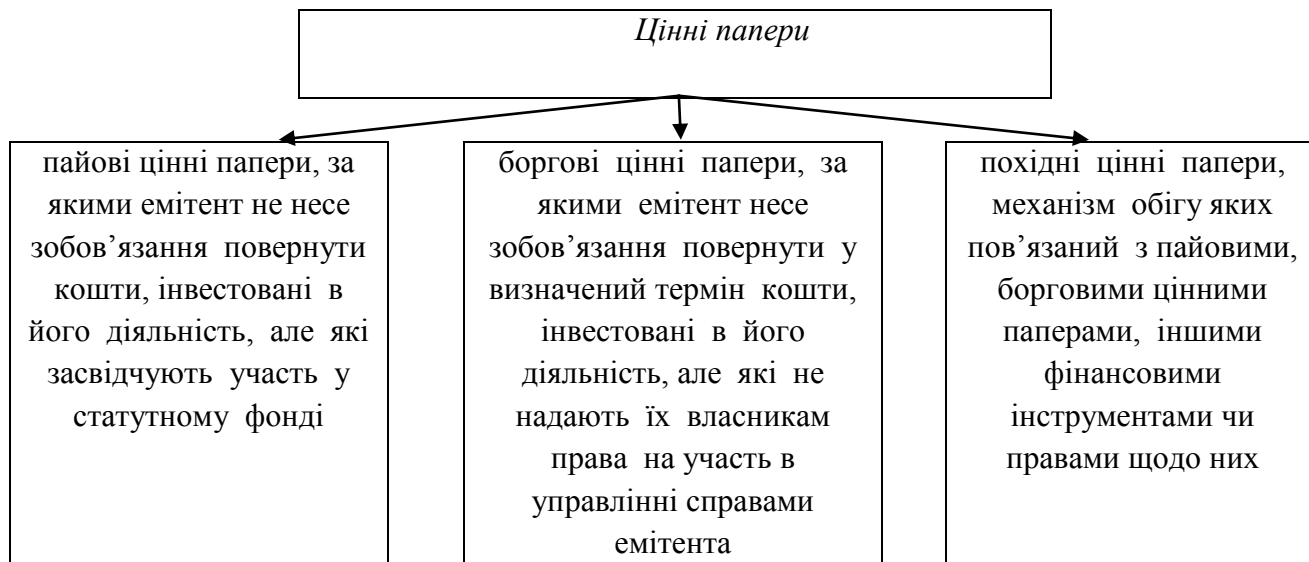

Рисунок 1.4 Класифікація цінних паперів

Примітка. Сформовано на основі [78, с.456]

Найголовнішим нормативним актом, що регулює бухгалтерський облік похідних фінансових інструментів в Україні, є положення (стандарт)

бухгалтерського обліку № 13 «Фінансові інструменти». Можна узагальнити підходи до трактування деривативу за П(С)БО, МСФЗ, ГААР. (таблиця 1.6)

Таблиця 1.6

Узагальнення підходів до трактування деривативу
за П(С)БО, МСФЗ, ГААР

Ознака	Підхід за		
	П(С)БО 13	МСФЗ 39	ГААР
	<i>Фінансовий інструмент</i>	<i>Будь-який контракт</i>	<i>Фінансовий контракт</i>
Спосіб визначення ціни	вартість якого змінюється внаслідок змін відсоткової ставки, курсу цінних паперів валютного курсу, індексу цін	вартість контракту є змінною у відповідь на зміни ставки відсотка, ціни, валютного курсу, індексу цін	вартість якого є похідною по відношенню до іншого фінансового показника; одночасно має один або більш параметрів в підставі, зміна яких визначає вартість контракту
Юридичний аспект	-	призводить до фінансового активу одного підприємства та фінансового зобов'язання іншого підприємств	має на увазі повне врегулювання вимог по інструменту за допомогою оплати обумовленої контрактом суми або врегулювання за допомогою інших дій, включаючи поставку фінансового активу з вартістю, що покриває вимоги за контрактом
Розмір інвестицій	не потребує початкових інвестицій	контракт не вимагає початкових чистих інвестицій або незначних чистих інвестицій щодо інших типів контрактів	за інших рівних умов вимагає менших початкових вкладень, ніж вкладення в актив в його підставі
Визначення періоду розрахунків	розрахунки провадитимуться у майбутньому	контракт погашається на майбутню дату	-

Примітка. Сформовано на основі [67]

Зважаючи на недосконалість законодавчої бази, можна запропонувати створити Закон України «Про деривативи» в якому повинно бути:

- 1) чітке визначення термінів та трактування деривативів;
- 2) відображення здійснення угод з похідними фінансовими інструментами, як на біржі, так і поза нею;
- 3) чітко закріплювати права та обов'язки сторін та порядок визначення штрафних санкцій у випадку ліквідації угоди однієї зі сторін;
- 4) закріплене право на судовий захист сторін при здійсненні операцій з використанням деривативів.

Останній аспект дуже важливий, оскільки термінові контракти, що включають в себе лише грошові розрахунки між сторонами (тобто, не надаючи основного активу), не підлягають судовому захисту відповідно до національного законодавства, оскільки вони розглядаються як гральний договір або парі.[20]

При розробці нового закону необхідно враховувати міжнародний досвід, тому що на міжнародному рівні проводяться роботи із стандартизації договорів про операції з деривативами.

Вітчизняний ринок деривативів знаходиться на стадії становлення. Він широко інтегрований з іншими фінансовими ринками, так як в основі похідних фінансових інструментів лежать активи, що виступають предметом торгівлі на ринках. Деривативи дозволяють застрахувати обмінний курс, відсоткові та цінові ризики, що виникають у суб'єктів реальних ринків, а також швидко накопичувати прибуток за рахунок зростання ринкової вартості. Ось чому кількість операцій з похідними фінансовими інструментами постійно зростають. Робота з деривативи в Україні є законною, але дуже ризиковою діяльністю. Поліпшення інфраструктури та правового забезпечення матимуть позитивний вплив на розвиток внутрішнього ринку похідних цінних паперів, фінансової системи України та національну економіку в цілому.

Отже, деривативи можна розглядати з точки зору ототожнення з похідними фінансовими інструментами та похідними цінними паперами, а

також зі сторони розуміння економічної сутності та міжнародної практики деривативами є похідні фінансові інструменти, а похідні цінні папери є окремим видом цінних паперів, які не належать до деривативів. До похідних цінних паперів слід відносити конвертовані цінні папери та обмінювані цінні папери.

Висновок до розділу 1

Узгоджена робота фінансової системи можлива лише за рахунок розвитку функції фінансового ринку, яка відіграє роль перерозподілу фінансових ресурсів між сторонами. Основними засобами залучення вільних коштів для інвестиційного застосування та формування капіталу є інструменти. З іншого боку, держава також формує свої ресурси за допомогою фінансових інструментів, але вони встановлені адміністративно (обов'язкові платежі).

Можна вважати, що фінансовий інструмент – це особливий продукт на ринку, який має форму договору або угоди і використовується для залучення фінансових ресурсів однією стороною й отримання доходів та економічної вигоди – другою. Для потреб бухгалтерського обліку та законодавчого регулювання слід використовувати більш ширше розуміння деривативів та усунути невизначеність у трактуванні в усіх вітчизняних нормативно-правових актах.

Таким чином, приймаючи до уваги наявний економічний потенціал Україна має багатосторонні перспективи стати сприятливим місцем для прямих іноземних інвестицій. Поточний дефіцит капіталу може бути ліквідований за рахунок зовнішніх коштів, необхідних для створення цивілізованого фондового ринку.

РОЗДІЛ II

ОБЛІК ТА АНАЛІЗ ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

2.1 Методика оцінки та облікові аспекти похідних фінансових інструментів

Похідні фінансові інструменти на світових фінансових ринках визнані одним із найкращих інструментів хеджування та відіграють значну роль у залученні інвестицій. Управління ризиками на підприємствах обумовлено, перш за все, змінами стратегії їх розвитку. Тому вітчизняні виробники все частіше для їх зменшення або подолання використовують у своїй діяльності деривативи (похідні фінансові інструменти). Найбільші компанії світу задіюють деривативи для управління своїми бізнес-ризиками і для їх хеджування, що підтверджено дослідженнями Міжнародної асоціації зі свопів та деривативів (International Swap and Derivatives Association (ISDA)), яка є найбільшою всесвітньою організацією з торгівлі фінансовими інструментами.

В Україні ринок деривативів знаходиться в стадії формування. Фактором, який перешкоджає його розвитку є відсутність належного підходу для відображення операцій з цими продуктами у бухгалтерському обліку та звітності, оцінці їх вартості та операцій з ними.

Зокрема В.С. Здреник досліджує проблематику відображення в обліку похідних фінансових інструментів, вказує на доцільність врахування фінансових інструментів під час оцінки фінансового стану підприємства. Автор А.В. Шуліко пропонує відкриття низки аналітичних рахунків до субрахунка 03 «Контрактні зобов'язання», особливу увагу звертає на питання вдосконалення обліку деривативів та його автоматизації. Проте вивчення праць провідних науковців і нормативно-правових документів довело необхідність подальшого дослідження основних підходів до трактування облікових аспектів похідних фінансових інструментів. [23]

Як зазначає І.А. Бланк дериватив, похідний фінансовий інструмент – фінансовий документ стандартної форми, що належить до розряду «похідних

цінних паперів» (цінних паперів другого порядку), який підтверджує право чи зобов'язання його власника купити чи продати цінні папери, валюту, товари чи нематеріальні активи на раніше визначених ним умовах в майбутньому періоді. Підкреслює похідність вартості відповідного фінансового інструмента й О.М.Сохацька, яка визначає похідний фінансовий інструмент як строковий контракт, за яким вартісна оцінка зобов'язань або прав одного контрагента зафіксована, а іншого – залежить від вартості базового активу, тобто є похідною. До похідних фінансових інструментів Л.О. Примостка відносить контракти, які укладаються з метою перерозподілу фінансових ризиків і передбачають попередню фіксацію всіх умов проведення у майбутньому певної операції з інструментом, що є предметом угоди. [68,с.202]

Трактуючи П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» включають ф'ючерсні, форвардні контракти ті інші похідні фінансові інструменти. [40] Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» до цього переліку додає ще опціони. В Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні зазначається, що строкові операції банків можуть укладатися на умовах свопу. У Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків» встановлено, що до похідних інструментів (деривативів) належать свопи, форварди, ф'ючерси та опціони. Цікавим є те, що згідно з п. 18 П(С)БО 13 свопи не належать до похідних фінансових інструментів, а відображаються як позика під забезпечення. Згідно з МСФЗ 39 (IAS) «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», прикладами похідних фінансових інструментів є форвард, ф'ючерс та своп.[71]

Таким чином, на сьогодні чинне вітчизняне законодавство визначає складові похідних фінансових інструментів (деривативів) неоднозначно. Виходить, що господарські операції можна здійснити з будь-яким видом похідних фінансових інструментів, але деякі з них не варто відображати в бухгалтерському обліку як похідні фінансові інструменти, наприклад свопи або опціон на продаж. Отже, можна констатувати складність облікового відображення операцій з похідними фінансовими інструментами.

Згідно з пунктом 4 П(С)БО 13 похідним є фінансовий інструмент, що відповідає таким критеріям: [40]

- його вартість змінюється внаслідок зміни процентної ставки, курсу обміну цінних паперів, обмінного курсу, індексу цін, кредитного рейтингу (індексу) або інших основних змінних;
- платежі будуть здійснюватися в майбутньому;
- він не потребує початкових інвестицій.

Щодо міжнародного трактування похідних фінансових інструментів то відповідно до додатку А Міжнародних стандартів фінансової звітності № 9 фінансові інструменти визнаються похідними якщо:

- не вимагає початкових чистих інвестицій чи початкових чистих інвестицій менше, ніж ті, що були необхідними для інших видів договорів, які як очікується, матимуть аналогічну реакцію на зміну ринкових факторів;
- його вартість змінюється у відповідь на зміну вказаної процентної ставки, ціни на фінансовий інструмент, ціну товару, обмінний курс, індекс цін або процентних ставок, індекс кредитного чи кредитоспроможності або іншої змінної величини, що у випадку нефінансової змінної ця змінна не є конкретною для договірної сторони (іноді вона визначається базою);
- буде погашеним у майбутньому.

Таким чином, визначення похідних фінансових інструментів ідентичне в національних та міжнародних стандартах. Одночасно останнє передбачало розширену деталізацію чинників, що впливають на зміну вартості похідних інструментів.

Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які безпосередньо пов'язані з

придбанням або вибуттям фінансового інструмента (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів тощо). [23]

Наприклад в агрохолдингу «Мрія» можна порівняти фінансові інструменти за категорією балансової вартості та справедливої вартості всіх груп, які відображаються у консолідованих звітах про фінансовий стан (таблиця).

Таблиця 2.1

Групи фінансових інструментів, що відображаються у консолідованих звітах про фінансовий стан

роки	Балансова вартість		Справедлива вартість	
	2017	2016	2017	2016
Фінансові активи				
довгострокова дебіторська заборгованість	478	479	478	479
торгова та інша дебіторська заборгованість	46,731	108,286	46,731	108,286
Грошові та банківські депозити	103,863	184,297	103,863	184,297
Фінансові зобов'язання				
Відсоткові позики та запозичення	436,277	351,012	446,311	364,921
Фінансовий лізинг	34,899	35,540	33,128	33,184
Довгострокова кредиторська заборгованість	29,676	23,046	23,107	20,616
Торгова та інша кредиторська заборгованість	70,502	38,321	70,502	38,321
Частка від ордеру	2,848	5,178	2,848	5,178

Примітка. Сформовано на основі Додатку А

З таблиці 2.1. видно, що номінальна вартість фінансових активів та зобов'язань з терміном погашення менше як один рік, за вирахуванням будь-яких оціночних коригувань кредиту, вважається їх справедливою вартістю.

Справедлива вартість довгострокових відсоткових позик та запозичень, зобов'язання з фінансової оренди та довгострокової кредиторської заборгованості оцінюється шляхом дисконтування очікуваних майбутніх грошових коштів за вираженою процентною ставкою або, у випадку загальнодоступного боргу, на основі ринку котирування. справедлива вартість

ордера на придбання акцій була визначена за допомогою моделі Black-Scholes. (Додаток А)

Іншими словами можна сказати, що похідний фінансовий інструмент оцінюється за первісною вартістю, яка складається з вартості витрат та базового активу, які понесло підприємство у зв'язку з укладанням строкової угоди. Проте мета здійснення операції з деривативом не береться до уваги.

Агрохолдинг «Мрія» для кожного наступного фінансового активу на дату визнання оцінюють за їх справедливою вартістю, за винятком:

- фінансових активів, справедлива вартість яких не може бути достовірно визначена;
- дебіторська заборгованість, не призначена для перепродажу;
- фінансові інвестиції, утримувані підприємством перед їх погашенням;
- фінансові інвестиції та інші фінансові активи, які не підлягають оцінці справедливої вартості.

Для кожної наступної дати балансу фінансові зобов'язання оцінюються за амортизованою вартістю, за винятком фінансових зобов'язань для перепродажу та зобов'язань за похідними фінансовими інструментами. Фінансові зобов'язання щодо перепродажу та фінансових зобов'язань за похідними фінансовими інструментами (крім зобов'язань за похідним фінансовим інструментом, що підлягають погашенню через передачу відповідного інструмента власного капіталу) за кожний наступний період після дати балансу оцінюються за справедливою вартістю. Відповідальність за похідний фінансовий інструмент, який повинен бути погашений шляхом перенесення відповідного інструмента власного капіталу, справедлива вартість якої не може бути визначена надійно для кожного наступного періоду після дати визнання, визначається за собівартістю. (Додаток А)

Похідні фінансові інструменти мають дві основні ознаки. По-перше, основою завжди є базовий актив, а по-друге його ціну найчастіше визначають

на основі ціни базового активу. Інструментом, який лежить в основі будь-якого похідного інструменту, можуть бути гроші, товари, цінні папери. [82, с.245]

На агрохолдингу «Мрія» збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інструментів, які не хеджуються та оцінюються за справедливою вартістю, визнаються у складі інших доходів або витрат. Балансова вартість фінансових активів, які не оцінюються за справедливою вартістю, розглядається для можливого знецінення на кожну балансову дату на підставі аналізу очікуваних грошових потоків. Сума збитку від знецінення фінансового активу визначається як різниця між її балансовою вартістю та теперішньою вартістю очікуваних грошових потоків, дисконтованих за поточною ринковою ставкою відсотка за аналогічний фінансовий актив, з визнанням цієї різниці іншими витратами звітного періоду.

Хеджування – засіб обмеження ризику шляхом укладання протилежної угоди. Форма страхування вартості товару або прибутку, валютного ризику при здійсненні ф'ючерсних угод у банківській, страховій, біржовій та комерційній практиці. Учасники угоди мають можливість застерегтись, знизити ступінь фінансового ризику, пов'язаного з можливою зміною кон'юнктури ринку, попиту чи рівня цін впродовж виконання умов угоди.

Фінансовий актив і фінансове зобов'язання згортаються з відображенням в балансі згорнутого сальдо, якщо підприємство має:

- юридичне право на залік визнаних сум;
- можливість і намір погасити згорнуте зобов'язання або реалізувати активи і погасити зобов'язання одночасно.

Щоб дізнатися за якою вартістю слід оцінювати, переоцінювати та списувати похідний фінансовий інструмент, потрібно знати з якою метою здійснювалася операція з його використанням: для спекуляції або хеджування, оскільки залежно від цього використовуються різні підходи до оцінки та переоцінки.

Під інструментом хеджування слід розуміти похідний фінансовий інструмент, фінансове зобов'язання або фінансовий актив, грошові потоки і

справедлива вартість яких компенсуватимуть зміни справедливої вартості або потоку грошових коштів об'єкта хеджування.

Типи похідних фінансових інструментів:

- форвардні контракти;
- ф'ючерсні контракти;
- опціони;
- процентні та валютні свопи.

Оскільки всі вони пов'язані з виконанням певних дій протягом визначеного періоду часу або у визначений момент у майбутньому, їх ще називають строковими контрактами. Строкові контракти визначаються своїми специфікаціями – юридичними документами, в яких обумовлюється обсяг базового активу в одному контракті, термін виконання, валюта розрахунку, спосіб виконання (поставка активу чи розрахунки грошовими коштами) та інші характеристики.

Ф'ючерсні, форвардні та опціонні угоди можуть розглядатися як такі, що мають спільну основу. Всі вони пов'язані з продажем певного активу в певний момент у майбутньому за заздалегідь визначеною ціною. Ця ціна називається форвардна ціна на відміну від ціни продажу активу на реальному ринку в певний момент часу, який називається поточною ринковою ціною. [84]

Похідні фінансові інструменти використовуються для двох цілей: торгівлі та хеджування. Прибуток та збиток від торгівлі похідними інструментами визнаються як доходи або витрати. Прибутки та збитки від операцій хеджування відображаються різними способами залежно від типу хеджування.

Етапи відображення в обліку похідних фінансових інструментів:

- визнання - деривативи визнаються як призначені для хеджування або торгівлі;
- оцінка - визначення справедливої вартості;
- облік - відображається вплив облікових подій (операцій підприємства);
- звітність - розкриття у фінансовій звітності та у примітках.

Стислий виклад відображення обліку похідних фінансових інструментів можна розглянути і таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Стислий виклад обліку похідних
фінансових інструментів

Застосування похідних фінансових інструментів	Облік похідних фінансових інструментів	Облік об'єкта хеджування
Хеджування справедливої вартості	За справедливою вартістю, причому нереалізований прибуток (збиток) від переоцінки визнається як доходи (витрати)	За справедливою вартістю, причому нереалізований прибуток (збиток) від переоцінки визнається як доходи (витрати)
Торгівля	За справедливою вартістю, причому нереалізований прибуток (збиток) визнається як доходи (витрати)	Не здійснюється
Хеджування грошових потоків	За справедливою вартістю, причому нереалізований прибуток (збиток) відображається у власному капіталі та визнається доходами, коли грошові потоки від операції хеджування впливають на дохід	Згідно з вимогами інших відповідних положень (стандартів) бухгалтерського обліку

Примітка. Створено на основі [62, с.71]

Похідні фінансові інструменти відображаються за справедливою вартістю. Зміни справедливої вартості визнаються у складі інших доходів або витрат (за винятком рухів грошових потоків, за якими зміни у балансовій вартості об'єкта хеджування відображаються у зміні власного капіталу (з точки зору переоцінки фінансових інструментів)).

Справедлива вартість похідних інструментів, що торгуються на фондовій біржі, буде їх поточною ринковою вартістю. Для вартості похідних інструментів, які обертаються на позабіржовому ринку (безпосередньо між сторонами контракту), їх справедлива ціна повинна бути встановлена підприємством.[58]

Справедлива вартість фінансових інструментів відображає ринкову оцінку поточної вартості чистих майбутніх грошових потоків, відображених у

них, для відображення як поточних процентних ставок так і оцінку ринку ризиків, що такі грошові потоки не існуватимуть.

Саме тому найбільш поширеним методом визначення справедливої вартості похідних інструментів, коли відсутні ринкові квоти, є дисконтування очікуваних чистих грошових потоків з використанням поточних процентних ставок та факторів ризику.

У бухгалтерському обліку, похідні фінансові інструменти повинні відповідати визначенню фінансового інструменту, а саме: форвардний договір визнається фінансовим активом або фінансовим зобов'язанням на дату виникнення зобов'язання щодо придбання або продажу предмета контракту; опціони визнаються фінансовими активами або фінансовими зобов'язаннями у разі укладення контракту між покупцем і продавцем. [51, с.144]

У Наказі про облікову політику підприємства щодо операцій з похідними фінансовими інструментами мають бути зазначені такі елементи: (Додаток В)

- складові похідних фінансових інструментів;
- порядок їх визнання та умови припинення визнання;
- первісна оцінка та порядок переоцінки;
- порядок оформлення документації про відносини й стратегію хеджування;
- методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку;
- обґрунтування визнання доходів і витрат за операціями з похідними фінансовими інструментами;
- інвентаризація;
- порядок розкриття інформації про деривативи у формах зовнішньої (фінансової і податкової) та внутрішньої (управлінської) звітності.

Для обліку операцій з деривативами – ф'ючерсними та опціонними контрактами – використовують такі рахунки:

- 31 – Рахунки в банках;
- 364 – «Розрахунки з покупцями та замовниками» Субрахунок розрахунків за гарантійним забезпеченням;

- 379 – «Розрахунки з іншими дебіторами» Субрахунок розрахунків за операціями з деривативами;
- Рахунки 9-го класу «Витрати діяльності» Субрахунок обліку біржових комісій на строковому ринку та субрахунок витрат за операціями з деривативами;
- 949 – «Інші витрати операційної діяльності.[28]

Для того щоб відобразити в бухгалтерському обліку строкові угоди первинним документом може бути «Акт про здійснення операції з похідним фінансовим документом», який складається у двох примірниках.

На підставі цього документа бухгалтери підприємства можуть оформити документ хеджування.

Ці похідні фінансові інструменти опубліковують за методом, який називають обліком хеджування. Відповідно до цього методу прибутки або збитки від похідних інструментів, які хеджуються, реалізуються разом із прибутками або збитками від активів, які не хеджуються.

Отже, впровадження ринку похідних фінансових інструментів зменшить економічні ризики підприємства, підвищить інформативність товарного, валютного і фондового ринку, створить сприятливі умови для розвитку біржової торгівлі похідними інструментами, що сприятиме інтеграції України в європейський та світові ринки.

Примітки до річної фінансової звітності слід доповнити розділом 9 «Деривативи», який забезпечить користувачів усією необхідною інформацією про них. Перспективи подальших досліджень: вивчення проблем обліку похідних фінансових інструментів, оцінки ризиків та управління ними.

2.2 Бухгалтерський облік основних фінансових інструментів

Бухгалтерський облік операцій з фінансовими інструментами в Україні регулюється Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 13. Дія цього стандарту поширюється на підприємства, організації та інші юридичні особи (далі - підприємства) незалежно від форм власності (окрім бюджетних установ та підприємств, які відповідно до законодавства складають фінансову звітність за міжнародними стандартами).

Важливою причиною виникнення та обігу великої кількості фінансових інструментів є процес грошового збереження. Цей процес є ключовим для впливу на весь курс економічного відтворення. Приклад здійснення процесу накопичення, руху, розподілу і перерозподіл готівкового капіталу всередині та на фінансовому ринку є різноманітні фінансові інструменти.

На сьогоднішній день в Податковому кодексі (далі – ПК) фінансові інструменти розглядаються як частина загальних операцій погашення існуючої заборгованості, а також торгівлі цінними паперами як товарами. [п. 14.1.244ПК]

У даний момент правила роботи з цінними паперами регулюються статтею 153 ПК. До основних фінансових інструментів відносять фінансові активи, зобов'язання та інструменти власного капіталу. До кожного класу таких інструментів підприємство має представити інформацію про: суму та види фінансових інструментів, умови та строки, які впливають на їх суму, визначення майбутніх грошових потоків та визначення у часі і облікову політику. [77]

У складі фінансових зобов'язань можна виділити зобов'язання, призначені для перепродажу (що виникають внаслідок випуску фінансового інструменту з метою подальшого продажу для отримання прибутку від короткотермінових коливань його ціни та/або винагороди посередника), та інші фінансові зобов'язання.

Розкриття інформації про фінансові інструменти у примітках до фінансової звітності. Якщо операції з фінансовими інструментами призвели до

виникнення цінових, кредитних або інших ризиків, підприємство має навести таку інформацію:

- про дату погашення, закінчення строку дії контракту;
- опціони, утримані будь-якою стороною-укладачем контракту про фінансовий інструмент, що передбачає дострокове погашення зобов'язань, включаючи період коли вони можуть бути здійснені, ціну або верхню та нижню межу цін здійснення опціону;
- про опціони, утримані будь-якою стороною-укладачем контракту про фінансовий інструмент, на конвертацію в інший фінансовий інструмент, інший фінансовий актив або фінансове зобов'язання, включаючи період або дату, коли опціон можна здійснити, а також коефіцієнти конвертації або курс обміну;
- суму та її розподіл за терміном передбачених майбутніх грошових потоків або виплат, включаючи вартість погашення фінансового інструмента, оголошену ставку або величину відсотка, дивіденду або іншого періодичного доходу від фінансового інструмента;
- іноземну валюту, у якій надходитимуть або сплачуватимуться суми за фінансовим інструментом;
- суму та опис застави, отриманої або наданої за фінансовим інструментом;
- про умови контракту, які в разі їх порушення суттєво змінюватимуть терміни або інші умови фінансового інструмента.

Для кожного класу визнаних і невизнаних фінансових активів і фінансових зобов'язань наводиться інформація про наявність: [36, с.87]

- дати перегляду ставки відсотка або дати погашення зобов'язань за контрактом залежно від того, що настає раніше;
- ефективних відсоткових ставок, якщо вони застосовуються;
- наявності одночасного впливу різних чинників кредитного ризику;
- максимальна сума кредитного ризику на дату балансу (без урахування справедливої вартості застави).

Для кожного класу визнаних та невизнаних фінансових активів та фінансових зобов'язань інформація надається за їх справедливою вартістю. Якщо неможливо надійно визначити справедливу вартість, то це разом з інформацією про основні характеристики фінансового інструмента, що впливає на його справедливу вартість, відображається у примітках до фінансової звітності.

Інформація про справедливу вартість включає інформацію про застосований метод визначення справедливої вартості та матеріальних припущень (щодо безперервності діяльності, відсутності намірів зменшити діяльність або операції на несприятливих умовах), прийнятих у його заяві.[33, с.249]

Якщо підприємство відображає один або кілька фінансових активів за вартістю, що перевищує їх справедливу вартість, то наводиться інформація про:

- балансову або справедливу вартість окремих активів або відповідних груп цих активів;
- причини, які вплинули на рішення про відмову від зменшення балансової вартості до справедливості, включаючи причини для підтвердження того, що балансова вартість буде компенсована (відшкодована).

Облік хеджування справедливої вартості здійснюється, якщо виконуються всі наступні умови:

- значення фактора хеджування, як очікується, коливається від 0,8 до 1,25;
- на початку хеджування, документація відносин хеджування, цілі управління ризиками, стратегія такого виду хеджування була завершена. Документація повинна визначати інструмент хеджування, сутність хеджованого ризику та метод оцінки ефективності інструменту хеджування;
- справедлива вартість чи грошові потоки від об'єкта хеджування та справедливої вартості інструменту хеджування можна достовірно оцінити;

- на основі постійної оцінки ефективності хеджування протягом звітного періоду фактична вартість коефіцієнта корисності хеджування в діапазоні 0,8-1,25;

- існує висока ймовірність проведення прогнозованої операції, яка є предметом хеджування грошових потоків.

Зміни балансової вартості об'єкта хеджування (крім хеджування грошових потоків) внаслідок переоцінки або хеджування ризиків визнаються у складі інших доходів або інших витрат звітного періоду.

Підприємство перестає визнавати зміни балансової вартості відповідно до пункту 36 П(С)БО 13, за умови, що відбувається одне з наступних випадків: [40]

- термін дії інструмента хеджування минув або інструмент був проданий або виконаний;
- хеджування більше не відповідає умовам, викладеним у пункті 35 Положення (Стандарту) 13.

У цьому випадку сума переоцінки балансової вартості фінансового інструмента, який нараховує відсотки та являється об'єктом хеджування, амортизується з моменту, коли балансова вартість інструмента скидається до дати погашення. Сума амортизації визнається як інші доходи або інші витрати відповідних звітних періодів.

Облік хеджування грошових потоків здійснюється з урахуванням ефективності хеджування. Коли коефіцієнт хеджування грошових потоків знаходиться в діапазоні від 0,8 до 1,25 зміна балансової вартості об'єкта, що хеджується, відображається з одночасною зміною власного капіталу (з точки зору переоцінки фінансових інструментів). Якщо значення коефіцієнтів хеджування грошових потоків виходять за межі діапазону від 0,8 до 1,25 зміна балансової вартості об'єкта хеджування грошових потоків визнається в інших доходах або інших витратах звітного періоду.

У випадку визнання активу чи зобов'язання через хеджування контракту чи передбачуваної операції, сума зміни балансової вартості відповідного

пункту хеджування грошових потоків, яка відповідно до пункту 38 Регламенту (стандарт) 13, відображений у власному капіталі (з точки зору переоцінки фінансових інструментів), обліковував початкову вартість визнаних фінансових активів або фінансових зобов'язань з одночасним зменшенням капіталу (з точки зору переоцінки фінансових інструментів). [56, с.99]

Підприємство перестає визнавати зміни балансової вартості хеджування грошових потоків, якщо:

- хеджування більше не відповідає умовам, наведеним у пункті 35 Положення (стандарту) 13;
- термін дії інструмента хеджування минув або інструмент був проданий чи виконаний;
- передбачається, що прогнозована операція або суцільна контрактна угода не відбудеться. У цьому випадку прибуток або збиток від інструмента хеджування, який спочатку визнається у власному капіталі (з точки зору переоцінки фінансових інструментів), визнаються у складі інших доходів або інших витрат звітного періоду.

Одним з видів фінансових активів являється дебіторська заборгованість. Дебіторська заборгованість включає:

- векселі отримані;
- заборгованість працівників, акціонерів перед підприємством;
- торгову дебіторську заборгованість – дебіторська заборгованість від продажу готової продукції, товарів, робіт та послуг;
- інші види.

Відповідно до умов застави, кредитор має обмежені права перевіряти інформацію, що міститься на рахунках позичальника, для того щоб впевнитися, що дебіторська заборгованість дійсно існує. Дебітори, заборгованість яких погашено, не знають про цю подію, тому їхні платежі продовжують надходити до первинного кредитора. Заставні дебіторські заборгованості просто забезпечують впевненість кредитору, що позичальник володіє активами, які можуть генерувати грошові потоки у розмірі та на період, достатній для

погашення боргу. Єдиним питанням обліку такої дебіторської заборгованості є адекватне розкриття інформації в примітках до фінансової звітності. [66, с.310]

Щодо обліку фінансових інструментів у міжнародних стандартах бухгалтерського обліку та фінансової звітності присвячена п'ять міжнародних стандартів:

- МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання»;
- МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка»;
- МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» (для підприємств, які не застосовують МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» до набрання ним чинності);
- МСФЗ 9 «Фінансові інструменти»;
- МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації».

Ці стандарти визначають порядок визнання і подальшого обліку фінансових інструментів на кожному етапі відображення результатів такого обліку у балансі та фінансовій звітності підприємства на відповідну звітну дату. Можна провести порівняльну характеристику між П(С)БО та МСБО щодо фінансових інструментів. [Додаток Г]

Згідно з міжнародними стандартами, фінансовий актив або фінансовий зобов'язання відображаються у балансі лише після його первісного визнання. Фінансовий актив або зобов'язання визнається лише тоді, коли суб'єкт господарювання є учасником договірних положень щодо фінансового інструменту. Умови визнання наведені у таблиці 2.3.

Стандарт 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» слід застосовувати до тих контрактів на придбання чи продаж нефінансової статті, які можна погашати грошовими коштами на нетто-основі чи іншим фінансовим інструментом, або шляхом обміну фінансових інструментів у такий спосіб, ніби контракти є фінансовими інструментами, за винятком контрактів, які були укладені та подовжують утримуватися з метою одержання або прийняття нефінансової статті відповідно до вимог суб'єкта господарювання до очікуваного придбання, продажу або застосування.

Таблиця 2.3

Порядок визнання фінансових інструментів

Фінансовий інструмент	Умови визнання
Безумовні права вимоги і зобов'язання (безумовна дебіторська та кредиторська заборгованість)	Визнаються як актив чи зобов'язання, коли підприємство стає стороною контракту і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові кошти або юридичне зобов'язання сплатити їх.
Активи або зобов'язання, які виникають внаслідок твердих угод на придбання або продаж товарів (робіт, послуг)	Визнаються після виникнення права на отримання активу або зобов'язання на його передачу.
Форвардний контракт (угода, укладена в певний момент часу, відповідно до якої виникають зобов'язання придбати або продати певний фінансовий інструмент чи товар на майбутню дату за обумовленою ціною в момент укладання контракту)	Визнається як актив чи зобов'язання на дату угоди щодо придбання або продажу предмета контракту, а не на дату закриття, коли обмін фактично відбувається. При цьому в балансі на момент укладання контракту покупця і продавця визнається актив або зобов'язання, якщо чиста справедлива вартість права вимоги і зобов'язання не дорівнюють нулю.
Опціони (право придбати або продати за визначений обмежений термін фінансовий інструмент за визначеною ціною)	Визнаються як фінансові активи або фінансові зобов'язання коли утримувач чи продавець стає стороною контракту.
Регулярне придбання або продаж фінансові активів	Визнаються на дату операції або на дату розрахунку. При цьому обраний підприємством метод визнання має застосовуватися послідовно до всіх придбань та продажів фінансових активів, що належать до тієї самої категорії фінансових активів.
Визнання інструментів капіталу	Відбувається в момент визнання фінансового активу і фінансового зобов'язання.

Примітка. Сформовано на основі [69]

Правила, встановлені міжнародними стандартами дозволяють визначити момент відображення фінансових інструментів, тобто визначити дату подання фінансових активів, зобов'язань та похідних фінансових інструментів у балансі або за балансом. [33, с.252]

В агрохолдингу «Мрія» згідно з МСФЗ 9 переглянуті рекомендації щодо класифікації та оцінки фінансових інструментів, включаючи нову модель

очікуваної кредитної втрати для розрахунку зменшення корисності фінансових активів. Оцінка справедливої вартості фінансових активів та зобов'язань визначається з використанням дисконтованих грошових потоків та інших відповідних методів оцінки на кінець року і не є показником справедливої вартості фінансових інструментів на дату підготовки чи розподілу консолідованої фінансової звітності. Оцінка справедливої вартості базується на судженнях щодо майбутніх очікуваних грошових потоків, поточної економічної умови, характеристики ризику різних фінансових інструментів та інших факторів. (Додаток Б)

Вивчивши методологічні аспекти визнання фінансових інструментів на базі Міжнародних стандартів, можна стверджувати:

- основним критерієм визнання фінансових інструментів є наявність контракту щодо фінансового інструменту.
- існують два методи визнання фінансових активів: на дату операції і на дату розрахунку.
- сутність даних методів полягає в оцінці вартості контракту та визнанні зміни вартості фінансового активу від дня його укладання до дня розрахунків за ним.

Отже, моделювання операцій з фінансовими інструментами дозволяє оптимізувати економічні відносини з контрагентами, контролювати ризики у використанні капіталу підприємства та здійснювати ефективне управління його прибутком. При формуванні облікової політики підприємства щодо операцій з фінансовими інструментами важливо дотримуватись послідовності процедур з їх обліку для того, щоб відобразити всі моменти визнання й оцінки фінансових інструментів для цілей як фінансового, так і податкового обліку і звітності.

2.3 Аналіз фінансових інструментів як основи підвищення їх ефективності

Завдання оцінки ефективності діяльності підприємства виникає в різних ситуаціях та його раціональне рішення в конкретних умовах означає застосування певних підходів та методик. Перед тим як вибирати конкретну методику оцінки ефективності, можна проаналізувати погляди різних авторів стосовно визначення ефективності діяльності підприємства (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Визначення понять ефективності діяльності підприємства

Джерело	Визначення сутності
О. Д. Шеремет Р. С. Сайфулін	Оцінюється ефективність господарської діяльності підприємства одним з двох способів, що відображає продуктивність роботи компанії або відносно розміру авансових ресурсів, або розміру їх споживання (витрат) у процесі виробництва.
В. І. Осипов	Ефективність результатів діяльності підприємства виражається величиною ефекту на одиницю витрат; відповідно до показників ефекту є два види ефективності діяльності підприємства: продуктивність і рентабельність.
Н. П. Іващенко	Ефективна діяльність передбачає отримання максимального результату за рахунок наявних ресурсів або отримання певного результату з найменшими витратами ресурсів.
В. І. Гончаров	Ефективність підприємства визначається ступенем раціонального використання ресурсів, навичок, технологій і зусиль підприємства на виробництво продуктів та послуг для задоволення конкретного попиту на ринку.
А. П. Білий, Ю. Г. Лисенко, А. А. Мадих, К. Г. Макаров	Ефективність функціонування підприємства - відношення обсягу виходів підприємства до обсягу входів, які вимірюються в сумірних одиницях.

Примітка. Сформовано самостійно

Аналіз визначень, наведених у таблиці 2.5, дозволяє зробити висновок, що ефективність діяльності підприємства залежить від раціонального використання кожного виду ресурсів і їх структури. Як основні показники економічної ефективності підприємств використовується система коефіцієнтів прибутковості. Ці показники розраховані на підставі величини отриманої суб'єктом підприємницької діяльності.

Є багато різновидів фінансових інструментів, тому можна запропонувати такі шляхи підвищення їх ефективності:

- визначення прибутковості окремо кожного фінансового інструмента;
- розрахунок загального впливу фінансових інструментів на результати діяльності підприємства, тобто на формування чистого прибутку.

Вплив окремих фінансових інструментів може бути визначений через порівняння двох типів оцінки вартості. Перший тип це поточна ринкова ціна за яку можна придбати фінансовий інструмент на ринку, а другий тип – поточна внутрішня вартість.

Підвищення ефективності фінансових інструментів це удосконалення існуючих та запровадження нових для українського ринку капіталу фінансових інструментів (цінних паперів, деривативів), а також удосконалення сучасних технологій їх застосування, що відповідають найкращій світовій практиці функціонування міжнародних ринків капіталу та директивами Європейського Союзу (далі – ЄС). [34, с.206]

Аналізуючи чине законодавство України з цінних паперів та фондового ринку, а також міжнародного досвіду функціонування ринків капіталу та директив ЄС, можна вказати на недостатність існуючої нормативно-правової бази для регулювання ринків фінансових інструментів та неповну відповідність окремих вітчизняних законодавчих та нормативних актів сучасним вимогам. Усунення цієї проблеми вимагає створення необхідної правової, економічної та організаційної передумови для розвитку фінансових інструментів та надання повноцінного функціонування ринків капіталу в Україні, в тому числі шляхом розробки та прийняття стратегії для впровадження новітніх фінансових інструменти на ринках капіталу України.

До складових стратегії можна віднести:

- вдосконалення нормативної бази для розвитку існуючих фінансових інструментів (привілейовані акції, корпоративні облигації, облигації внутрішнього стану позики тощо);
- розробка та впровадження практики функціонування внутрішніх ринків капіталу нових інструментів, технологій і механізмів, спрямованих на підвищення надійності, ліквідності та рентабельності таких ринків для національних та іноземних інвесторів;
- зменшення ризиків інвесторів та кредиторів на внутрішніх ринках капіталу шляхом їх хеджування через фінансові інструменти та сучасні ринкові технології;
- створення сприятливих умов для запуску і ефективного функціонування накопичувальної пенсійної системи через надання їй потреби у високоякісних об'єктах інвестування (надійних, ліквідних, дохідних);
- зближення функціонування окремих сегментів товарних ринків (фондового, кредитного, сировинного тощо) через випуск і оборот фінансових інструментів «подвійного» призначення, які обслуговують суміжні ринки;
- розширення доступу вітчизняних підприємств до довгострокових фінансових інвестицій, кредитних, сировинних, енергетичних та інших ресурсів, право на отримання які випущені з цінними паперами та деривативами.

Мета розвитку такої стратегії є збільшення інвестиційної привабливості ринків капіталу для інвесторів з цінних паперів, що випущені емітентом, щоб залучити реальний капітал у розвиток підприємства, вдосконалення юридичного оформлення відносин між емітентами (позичальниками) та інвесторами (кредиторами), зменшення інвестиційних та кредитних ризиків на ринках капіталу та підвищення рівня захисту прав інвесторів та кредиторів.[37, с.180]

Стратегія покликана сприяти розвитку фінансового сектору вітчизняної економіки і корпоративного управління, впровадженню надійних інвестиційних інструментів вибуття майна та розміщення коштів. Головні напрями

впровадження та розвитку нових фінансових інструментів на ринку капіталу є створення відповідної правової базової основи та застосування сучасних технологій, вдосконалення та розвиток існуючих фінансових інструментів.

Є багато видів (методів) аналізу цінних паперів. Але найбільш розповсюдженими є фундаментальний, технічний та рейтингові аналізи. У найпростішому сенсі: «фундаментальний аналіз (англ. Fundamental analysis) - це термін, що стосується ряду методів прогнозування ринкової (біржової) вартості компанії, заснованого на аналізі фінансово-виробничих показників її діяльності». У цьому визначенні акцент робиться на прогнозуванні вартості компанії на основі результатів своєї діяльності і відповідно, зміна вартості компанії вплине на зміну вартості цінних паперів (акцій) цієї компанії, в той же час, це не підкреслює необхідність аналізу макроекономічного середовища, в якому працює компанія.[50, с.169]

Отже, фундаментальний аналіз слід розуміти як процес аналізу, оцінки та прогнозування змін інвестиційної характеристики фінансових інструментів на основі досліджень, які можуть вплинути динаміку ринку для прийняття інвестиційного рішення.

У певному ступені фундаментальний аналіз здійснюється на чотирьох основних рівнях або етапах, але при необхідності можна зменшити обсяги або виключити певні етапи цього аналізу. Такий варіант напрямку аналізу часто називають аналізом "зверху вниз" (рисунок 2.1)

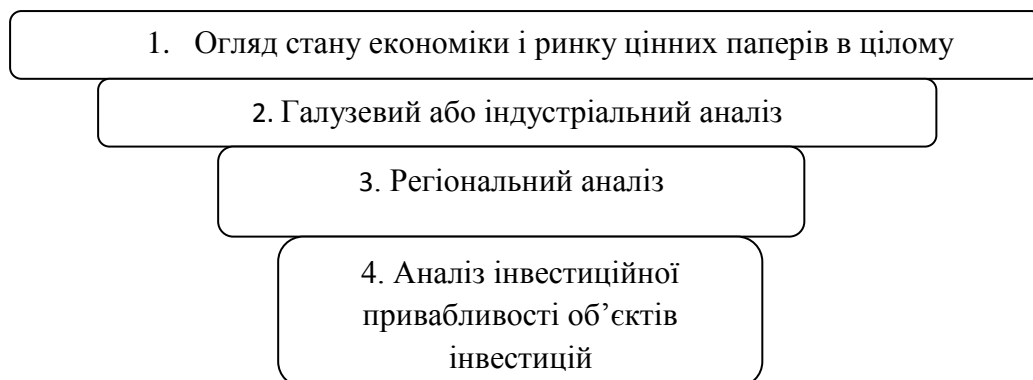

Рисунок 2.1. Умовні етапи фундаментального аналізу

Примітка. Сформовано на основі [83, с.104]

Відповідно до цього напрямку, на першому етапі аналізується загальна ситуація в економіці країни (світовій економіці) або на ринку цінних паперів в цілому. Проведення цього аналізу є необхідним, оскільки емітенти компаній цінних паперів проводять свою фінансово-господарську діяльність у цьому середовищі, і відповідно, це впливає на їх фінансовий стан. Якщо, наприклад економіка країни перебуває в стані депресії, то вона буде відповідно впливати на фінансовий стан багатьох компаній.

На другому та третьому етапах здійснюється галузевий та регіональний аналіз. На цих етапах необхідно визначити поточний економічний стан конкретної галузі чи регіону та прогнозувати його майбутній стан. Ці етапи необхідні тому, що певні галузі та регіони розвиваються з різними темпами, і тому одні галузі та регіони можуть бути більш привабливими, ніж інші.[57, с.402]

Останній четвертий етап є остаточним. Інвестори, швидше за все, виконують лише цей етап, а на попередніх етапах вони використовують вже підготовлені дослідження, проведені різними агентствами. Саме на даному етапі ціллю та результатом є визначення аналітиком "справжньої", справедливої ціни та напрямку руху активу, який обертається на ринку, на основі власної інтерпретації сукупності виконання показників. У майбутньому «справжню» ціну порівнюють з поточною ринковою ціною. На підставі порівняння, робиться висновок та прогноз щодо майбутніх змін ціни (переоцінені або недооцінені активи) та приймаються рішення щодо подальших дій, а саме: актив краще купувати чи продавати.[57, с.406]

Таким чином, стандартним принципом роботи на ринку є: спочатку за допомогою макроекономічного аналізу визначається напрям руху всього ринку, а потім, аналізуючи інвестиційну привабливість цінних паперів, визначається справедлива (внутрішня) ціна та напрямок руху певного активу і відповідно, приймаються інвестиційні рішення.

Фундаментальний аналіз передбачає вивчення подій, що відбуваються або мають відбуватися за межами динаміки ціни вибраного активу, але мають

суттєвий вплив на ціну. Потрібно не тільки чітко визначити основні рушійні фактори, визначити їх вплив на ціну, а й своєчасно співвідносити вплив фактору з очікуваннями та настроєм ринку в обраному інвестиційному горизонті. [69]

Таким чином, фінансовий аналітик за допомогою фундаментального аналізу повинен відповісти на наступні питання:

- Що має статися з цінами (або які зовнішні умови)?
- Що інвестори очікують від цін (або яким є настрої учасників ринку)?
- Що дійсно відбувається з цінами (або які характеристики поточної динаміки ринку)?

Інвестор Е. Найман, відомий на вітчизняному фондовому ринку, вважає, що фундаментальний аналіз вивчає лише зміни цін на макрорівні. Це може допомогти виявити основну ринкову тенденцію (тенденція є основним напрямом динаміки ринкових цін), але для визначення конкретного моменту здійснення угоди фундаментального аналізу частіше за все недостатньо. У цій галузі приймається технічний аналіз.

Таку думку також підтримує національний економіст Шевченко О.Г. Вона вважає, що фундаментальний аналіз повинен з'ясувати, які цінні папери потрібно купувати, продавати чи зберігати у портфелі, а технічний аналіз визначає, коли він повинен бути реалізований. Якщо фундаментальний аналітик прагне з'ясувати причини руху ринку, а також чому з'явилася відповідна ринкова ситуація, технічний аналітик обмежується визначенням напрямку цього руху, його цікавить, як спостережувана динаміка ринкових цін змінюватиметься далі. [82, с.85]

В Україні фінансовий аналіз використовують в своїй практичній діяльності експертно-оціночні фірми та аналітичні відділи інвестиційних фондів із зарубіжним капіталом. В основному учасники фінансового ринку використовують інтуїтивний підхід, який не завжди дозволяє належним чином оцінити якість інвестицій цінних паперів або вартість застави. Технічний аналіз має певні обмеження щодо використання, оскільки його успішне використання

можливе на високоліквідному ринку з значною капіталізацією. Необхідно, щоб фондовий ринок був досить ліквідним і мав значну капіталізацію.

Отже, здійснення фундаментального аналізу є невід'ємною частиною прийняття успішних інвестиційних рішень у процесі інвестування вільних грошових ресурсів у фінансові інструменти на фінансовому ринку з метою збільшення існуючого багатства в майбутньому. Фундаментальний аналіз - це компонент, який відрізняє спекулятивні операції на ринку цінних паперів від інвестиційних.

Слід зазначити, що з одного боку, тисячі теорій та моделей були перевірені на ринках іноземних цінних паперів, а сотні показників та коефіцієнтів, використовуваних в фундаментальному аналізі, були відшліфовані та уточнені. Проте, з іншого боку, за такий значний період ринок цінних паперів часто демонстрував неефективність тієї чи іншої методики аналізу, яка вважалася ефективною раніше, ринки іноземних цінних паперів постійно вдосконалюються та змінюються. [79, с.60]

Протягом такого значного періоду часу в світовій практиці відбулися деякі зміни у розумінні та сприйнятті фундаментального аналізу. Головними з них є:

- сфера використання фундаментального аналізу розширилася. На даний час фундаментальний аналіз використовується не тільки на фондовому ринку, а й на валютних ринках (FOREX), на ринку похідних інструментів та інших;

- фундаментальний аналіз перестав бути характерною рисою, яка відрізняє інвестиції від спекуляцій. На даний момент навіть спекулянти проводять фундаментальний аналіз, щоб визначити справжню "внутрішню вартість акцій". У той же час інвестори почали широко використовуватися, крім фундаментального аналізу технічний аналіз;

- фундаментальний аналіз став набагато популярнішим серед приватних інвесторів. Незважаючи на те, що фундаментальний аналіз є доволі трудомістким та громіздким, зараз він дуже популярний як серед інституційних інвесторів, так і серед приватних інвесторів (приватних осіб). Це пов'язано з

тим, що фундаментальний аналіз цінних паперів здійснюється інвестиційними компаніями, але результати, які вони розкривають своїм клієнтам, тому останній може використовувати готові розрахунки.

Досить поширеним серед інвесторів на світових фондових ринках є використання так званого «Тесту Баффета» – ряду запитань, відповіді на які дозволяються інвестору прийняти правильне інвестиційне рішення. «Тест Баффета» складається з наступних питань:

1. Чи достатньо інформації про бізнес компанії?
2. Як компанія проявила себе за останні роки?
3. Чи є довгострокові перспективи?
4. Чи діють менеджери компанії раціонально?
5. Чи відкриті менеджери?
6. Чи ставлять менеджери інтереси акціонерів вище своїх?
7. Наскільки рентабельна компанія?
8. Чи достатній вільний грошовий потік для акціонерів?
9. Яка віддача на вкладений капітал?
10. Чи має компанія явні конкурентні переваги?
11. Яка справедлива ціна акцій компанії?

Кожне питання оцінюється за п'ятибальною шкалою, а значення 5 означає максимальну позитивну відповідь на це питання, значення 1 - це максимальна негативна відповідь. [78, с.651]

За кожним питанням середній бал розраховується на підставі експертних оцінок. Тобто, підсумкова оцінка для конкретного питання буде розрахована за такою формулою:

$$M_i = \frac{\sum e_{ij}}{n}$$

де M_i – оцінка (бал) на i -те питання;

e_{ij} – оцінка (бал) на i -те питання, j -ого експерта;

n – кількість експертів, що оцінили i -те питання.

Визначення підсумкової оцінки, можна здійснити за допомогою наступної формули:

$$IK = \frac{\sum M_i \cdot k_i}{11}$$

де IK – підсумкова оцінка за всіма питаннями, яка виступає інвестиційним критерієм;

M_i – оцінка (бал) на i -те питання;

k_i – коригуючий коефіцієнт для i -ого питання, за умови, що $\sum k_i = 11$.

Коефіцієнт коригування відображає важливість конкретної проблеми з точки зору аналізу інвестиційної привабливості компанії-емітента. Якщо питання є більш важливим, коригувальний коефіцієнт встановлюється більш ніж на 1, якщо питання менш важливе - менше 1. Сума коректування коефіцієнтів повинна дорівнювати 11. Значення корекційних коефіцієнтів, доцільно встановлювати за згодою експертів. Інвестиційне рішення щодо придбання цінних паперів приймається у випадку, якщо остаточний бал (інвестиційний критерій) складає більше 4 балів. Якщо це менше, ніж 4, то інвестиційне рішення стосовно придбання цінних паперів відповідно до цього випробування не є доцільним. Якщо загальна кількість балів дорівнює 4, то індикатор придбання цінних паперів відсутній, і тому прийняття остаточного рішення залишається за інвестором.

Висновок до розділу 2

Для вдосконалення організації обліку похідних фінансових інструментів доцільно забезпечити правильність процедури їх відображення від первинного обліку до форм фінансової звітності. У Наказі про облікову політику підприємства необхідно висвітлити елементи всіх операцій з похідними фінансовими інструментами.

Використання фундаментального аналізу є необхідним компонентом у процесі портфельних інвестицій. Це дає змогу оцінити реальну вартість

фінансових інструментів та виявляти недооцінені фінансові інструменти, які найбільшою мірою цікавлять довгострокових інвесторів, оскільки вони очікують, що майбутні витрати на такі фінансові інструменти зростатимуть, а не на тимчасовому коливанні ціни. Дуже складний і трудомісткий процес в фундаментальному аналізі показує виявлення та оцінку факторів, які прямо чи опосередковано впливають на динаміку цін на цінні папери.

Тому сьогодні існує ряд фінансових та інформаційних систем, які беруть участь у підготовці аналітичних звітів, що полегшує пошук необхідної інформації для інвесторів. Однак інтерпретація аналітичних показників та негайне прийняття інвестиційного рішення є прерогативою самого інвестора.

РОЗДІЛ ІІІ

ЗАРУБІЖНА ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ ЯК МЕТОДУ РЕГУЛЮВАННЯ СТАНУ ЕКОНОМІКИ

3.1 Міжнародний досвід використання то відображення в обліку фінансових інструментів

На світових фінансових ринках останнє десятиліття відбулося не тільки виникнення абсолютно нових фінансових інструментів, а також постійні інновації, пов'язані з механізмом використання давно існуючих.

Криза, що торкнулася економіки багатьох країн, вимагає від вчених та практиків фінансової сфери, для успішного управління, шукати нові, ефективні фінансові інструменти. Деякі науковці проводили дослідження у пошуках таких інструментів у закордонній та вітчизняній практиці. Найбільший науковий внесок належить Силантьєву С. О., Ткачук Н., Азарову Ю., Саніну О.В., Коваленко Ю.М та іншим.

Не так давно в міжнародній літературі почали використовувється термін «гібридні» фінансові інструменти. Їхнім прикладом можуть бути:

- конвертовані облігації (англ. convertible bonds), які виплачують визначений рівень доходу до дати, коли у власника існує кілька варіантів дій, включаючи конвертацію облігацій у акції, що лежать в їхній основі;
- облігації з участю в прибутках (англ. participating bonds) а також дивідендні облігації, які, крім фіксованого відсотка, надають право доходу, розмір якого залежить від прибутку компанії.

Облігації в іноземній валюті є одним із найпоширеніших видів «гібридних» цінних паперів. У найпростішому випадку – бівалютна операція (англ. dual currency bond) являється цінним папером з фіксованим доходом, за яким виплата купону здійснюється у валюті з нижчими відсотковими ставками, а також виплату основного боргу - з вищими. [81, с.289]

На основі об'єднання облігацій та валютного опціону були створені індекси валютно-опціонні ноти (англ. indexed currency option notes – ICONs), в яких всі платежі здійснюються в однаковій валюті і виплата номіналу залежить від курсу обміну до іншої валюти на день погашення або прив'язана до економічних змін. Таким чином, інвестор може отримати суму, яка буде менша ніж облігація номіналу. В розвинутих країнах існують різні види індексних валютно-опціонних нот (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Види індексних валютно-опціонних нот різних країн

Країна походження	Назва облігації	Основні характеристики
Японія	«Рай і пекло» (heaven and hell bond)	Вони номіновані в одній валюті (наприклад, долар) і передбачить платежі в тій самій валюті. Але головна сума облігації прив'язана до іншої валюти (наприклад, євро). І при погашенні такого облігації його номінальна вартість перераховується відповідно до поточного курсу, тобто власник такої облігації виграє від зміни валютних курсів.
Англія	Inflation indexed bonds (перекл. з англ. облігації, що індексуються до рівня інфляції)	Основний борг за такими облігаціями індексується у залежності від рівня інфляції, при цьому відсотки кожного разу розраховуються на індексовану суму. Як правило, в облігацію закладається опціон, який гарантує інвестору збільшення номіналу у випадку зростання інфляції, проте перешкоджає зменшення вартості – у випадку зниження інфляції; відповідно такий опціон зменшує рівень відсоткової ставки за облігацією.
США	ELKS (Equity LinKed term notes)	Цей цінний папір забезпечує фіксований дохід і повернення номінальної суми в грошовому виразі, або, якщо ціна на акції знизилася, інвестор має можливість отримати певну кількість акцій.
	Bull and bear bonds (перекл. з англ. облігації «бик» та «ведмідь»)	Різновид облігацій, виплати за якими залежать від вартості певних акцій. За аналогією з біржовими термінами, облігації «бик» гарантують зростання основного боргу при зростанні обраного базису і зниження суми при протилежному русі ціни. Облігації «ведмідь», навпаки, збільшують вартість номіналу при зниженні ціни базису.

Примітка. Сформовано на основі [80, с. 91]

Різноманітні фінансові інструменти, що забезпечують унікальні відносини ризику та дохідності, надають компаніям можливість вибирати цінні папери, які найбільш близькі до конкретних вимог та умов.

Практика використання такого високоякісного фінансового механізму технологій, така як сек'юритизація активів (asset securitization), досить популярна у практиці зарубіжних країн, швидко поширилася у світі.

У англomовних країнах цей метод називався «сек'юритизація», Франція використовує термін «титризація». Проте розбіжності очевидні тільки в назві, сутність і механізм реалізації залишаються однаковими. Незважаючи на швидке поширення процесу сек'юритизації на практиці за кордоном, для вітчизняних установ це банківська інновація, яка не застосовується і вимагає детального вивчення, як з теоретичної так і з практичної точки зору.[80, с.85]

Сек'юритизація (англ. securitization) – це процес об'єднання однорідних фінансових активів в єдину масу і випуск забезпечених ним цінних паперів (asset backed securities) для залучення коштів. Технічно сек'юритизація являє собою трансформацію активів через перетворення їх у цінні папери шляхом продажу третій особі з подальшим розміщенням на фондовому ринку.

Фінансові активи можуть бути найрізноманітніші: права вимоги, що виникли з кредитів під купівлю автомобілів, кредитів під купівлю житла, кредитів по кредитних картках тощо.

Відразу слід зазначити, що розподіл на складові є суто умовним, що їх виконання часто відбувається одночасно. Отже, сек'юритизація виконується у наступні етапи: [76, с.261]

1. формування активів;
2. створення спеціалізованої установи цільової компанії;
3. підвищення здатності відчужених активів щодо генерації доходів;
4. залучення фінансування для придбання активів;
5. емісія цінних паперів під забезпечення сек'юритизованих активів;
6. придбання сек'юритизованих активів та укладання угоди щодо їх обслуговування;

7. отримання платежів та безпосередні розрахунки з інвесторами за зобов'язаннями.

У першій частині формуються фінансові активи з однорідних зобов'язань, що належать банку (в літературі це називається «ініціатор» (англ. «originator»)). В принципі, ініціатором може бути не тільки банк, а й будь-яка інша юридична особа, в діяльності якої є певний набір однакових зобов'язань, тому далі саме цей термін і буде використовуватися.[78, с. 789]

Зобов'язання висувають ряд стандартних вимог. Одна з важливих умов полягає в тому, що вони можуть бути передані третій стороні. Це означає, що в контрактах, на підставі яких виникають зобов'язання, не слід містити попередження про заборону поступок на вимоги третіх осіб.

Як правило, порядок випуску цінних паперів не відрізняється від загальноприйнятих процедур. Коли кошти надходять від інвесторів, фінансові активи купуються установою в ініціатора.

Англо-американське право дозволяє досить легко вирішити питання придбання активів, відносить права вимоги до персональної власності (англ. «personal property»), що може бути об'єктом купівлі-продажу.

Континентальна система права такої можливості не дає, тому активи передаються в порядку поступки права вимоги. У деяких країнах прийняті спеціальні положення, що полегшують цю процедуру. Приміром, у Франції у таких випадках поступка прав вимоги відбувається шляхом заповнення спеціального реєстру, що отримав назву «бордеро», в якому вказуються мінімально необхідні відомості. Важливою складовою цього етапу є необхідність укладання спеціальної угоди підприємством та ініціатором про обслуговування переданих активів. [73]

Згідно з пунктом 11 Міжнародних Стандартів Бухгалтерського Обліку (далі МСБО) «Фінансові інструменти: подання», відповідно до якого фінансовий інструмент – це будь-який контракт який приводить, до виникнення фінансового активу у одного суб'єкта господарювання та фінансового зобов'язання або інструмента капіталу у іншого суб'єкта господарювання.

Іншими словами, фінансовий інструмент – це договір між сторонами, результатом якого є виникнення фінансового активу в одного суб'єкта господарювання і фінансового зобов'язання або інструмента капіталу в іншого суб'єкта господарювання. [72]

З точки зору міжнародних стандартів фінансовий актив – це будь-який актив, що є:

- грошовими коштами;
- інструментом власного капіталу іншого суб'єкта господарювання;
- контрактним правом отримувати грошові кошти або інший фінансовий актив, або обмінювати фінансові активи з іншими суб'єктами господарювання за умови, які є потенційно сприятливими;
- контрактом, розрахунки за яким здійснюватимуться або можуть бути здійснені власними акціями.

Фінансове зобов'язання – це будь-яке зобов'язання, що є:

- контрактним зобов'язанням надавати гроші кошти або інший фінансовий актив іншому суб'єктові господарювання чи обмінювати фінансові активи або фінансові зобов'язання з іншим суб'єктом господарювання за умов, які є потенційно несприятливими для суб'єкта господарювання;
- контрактом, розрахунки за яким здійснюються або можуть здійснюватися власними інструментами капіталу суб'єкта господарювання.

Це стислий вигляд офіційного формулювання фінансових активів та фінансових зобов'язань, наведених у пункті 11 МСБО 32.

У додатку Д розглянуто основне призначення деяких міжнародних стандартів і відмінності між ними в підході до обліку фінансових інструментів.

Згідно з пунктом 5.1 Міжнародних Стандартів Фінансової Звітності (далі МСФЗ) 9 фінансові активи та фінансові зобов'язання первісно визнаються за їх справедливою вартістю плюс (для фінансових активів) мінус (для фінансових

зобов'язань) витрати на операцію, що прямо відносяться на придбання фінансового активу чи фінансового зобов'язання.

Для фінансових інструментів, оцінених за справедливою вартістю з відображенням переоцінки у прибутку або збитку, операційні витрати не включаються до початкових витрат.

Згідно МСФЗ справедлива вартість - це сума, на яку можна обміняти актив або врегулювати зобов'язання під час здійснення угоди між добре обізнаними і незалежними один від одного сторонами. Як правило, справедлива вартість дорівнює сумі винагороди, що сплачується однією стороною правочину другій при операції з активами або переданої іншим боком при операції з зобов'язанням.[70]

Найкращим джерелом для визначення справедливої вартості визнається активний ринок фінансових інструментів. Ринок вважається активним, якщо інформація про котирування є легко доступною та регулярно оновлюється, і ці коригування відображають ціни фактичних та регулярних ринкових операцій між незалежними сторонами.

Якщо існує активний ринок, то ціни на цей ринок використовуються для визначення справедливої вартості без будь-яких коригувань. За відсутності активного ринку для будь-якого фінансового інструменту, його справедлива вартість оцінюється шляхом розрахунку, використовуючи будь-який метод оцінки, включаючи, наприклад, аналіз ціни недавньої операції з аналогічним інструментом.

У тих випадках, коли важко визначити ринкову ціну певного фінансового активу, можуть використовуватися альтернативні методи оцінки. Тобто, справедлива вартість винагороди розраховується як сума майбутніх грошових потоків, дисконтованих з використанням ринкових процентних ставок таких інструментів.[64]

Витрати по здійсненню угоди являють собою додаткові витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням або випуском фінансового інструменту, і не включають в себе адміністративних витрат і супутніх витрат, пов'язаних із

зберіганням або утриманням даного інструменту (винагороди агентам, бірж, податки і збори). Не вважаються витратами по угоді премії та дисконти за борговими інструментами, а також адміністративні витрати.

Ті фінансові інструменти, які після первісного визнання будуть враховуватися за фактичною вартістю, первісно оцінюються за справедливою вартістю за станом на дату укладення угоди. [62, с.866]

Як зазначає МСБО, що стосується похідних інструментів, відмінною рисою яких є мінімальні початкові інвестиції, ймовірно, що їх первісна оцінка буде відповідати справедливій вартості переданого відшкодування або фактичними витратами на придбання. Наприклад, первісна вартість опціону відповідає премії, що виплачується продавцю при придбанні.

Початкове значення окремих похідних інструментів може бути нульовим (за форвардними контрактами). У майбутньому їх оцінка буде різною залежно від зміни базової позиції. Остаточна справедлива вартість буде відповідати фінансовим потокам на дату розрахунку.[53]

Відповідно до МСФЗ 39 в цілях подальшої оцінки фінансові активи класифікуються за чотирма категоріями. (рисунок 3.1)

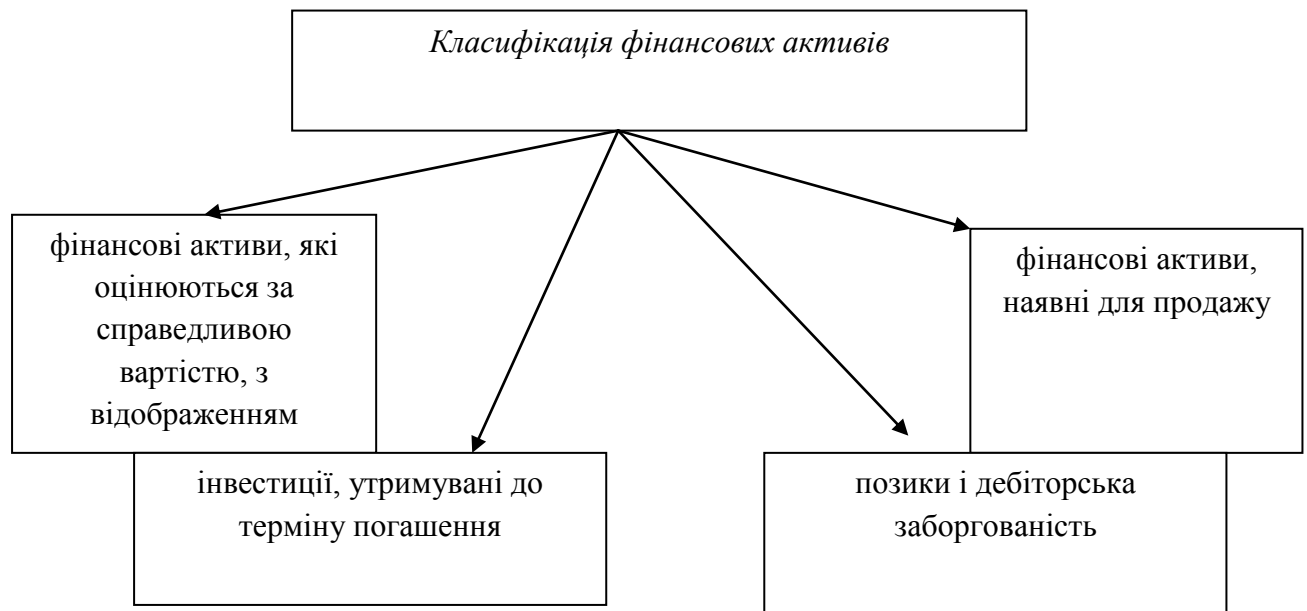

Рисунок 3.1. Класифікація фінансових активів відповідно до МСФЗ 39

Примітка. Сформовано на основі [71]

Компанія може перевести будь-який фінансовий актив з однієї категорії до іншої після її первісного визнання. Проте для певних категорій такий переклад дозволений у дуже рідкісних випадках або взагалі не може бути виконаний, не порушуючи правила класифікації.

Після первісного визнання фінансові активи, зокрема похідні інструменти, які є фінансовими активами, повинні оцінюватися за справедливою вартістю без вирахування витрат по угоді, вироблених під час продажу і інших активів вибуття, за винятком наступних випадків:[54, с.148]

- позик і дебіторської заборгованості, оцінюваних за амортизованою вартістю з використанням методу ефективної ставки відсотка;
- інвестицій, утримуваних до погашення, оцінюються за амортизованою вартістю з використанням методу ефективної ставки процента;
- інвестицій в інструменти капіталу, по яким немає котирування ринкових цін на активному ринку, а також пов'язаних з ними похідних інструментів, розрахунки по яких повинні проводитися шляхом поставки таких некотированих пайових інструментів, які оцінюються за собівартістю.

Подальша оцінка кредитів та дебіторської заборгованості відображається за амортизованою вартістю з використанням ефективної ставки. Амортизована вартість фінансового активу або фінансового зобов'язання визначається як вартість фінансового активу або зобов'язання після первісного визнання, за вирахуванням виплат основної суми, плюс амортизація різниці між початковою вартістю та вартістю на момент здійснення активу або зобов'язання мінус збиток від знецінення активу. Результат розрахунку амортизованої вартості відображається у звіті про сукупний дохід. [51]

Інструменти з нульовою внутрішньою дохідністю (наприклад, безпроцентні позики) або низькі (неринкові) доходи також підлягають амортизації за ефективної процентної ставки. З іншого боку, якщо ресурси

розміщуються або інвестуються у ринкові відсотки, то ефективною ставкою є внутрішня норма прибутку фінансового активу або зобов'язання.

Подальша оцінка активів, наявних для продажу, здійснюється за справедливою вартістю, за винятком власних цінних паперів третіх сторін, не мають ринкових котирувань на активному ринку, які обліковуються лише за фактичними витратами (собівартістю). На відміну від фінансових активів або зобов'язань, що обліковуються через рахунок прибутку та збитку, усі зміни справедливої вартості активів, наявних для продажу, відображені у відповідності до МСБО 39, тільки як власний капітал у статті «Резерв переоцінки для продажу фінансових активів». Це резерв може мати як позитивне, так і негативне значення. [71]

Подальша оцінка зобов'язання здійснюється за справедливою вартістю, розрахованої з використанням методу ефективної ставки відсотка, за винятком:

- зобов'язань, які оцінюються за справедливою вартістю, з відображенням переоцінки як прибутку або збитку за період;
- зобов'язань, які виникають у випадках, коли при передачі фінансового активу не виконуються критерії припинення визнання цього активу, і враховуються з застосуванням підходу подальшої участі в активі, тобто визнання активу в тих межах, в яких підприємство продовжує бути пов'язаним з цим активом;
- договорів фінансових гарантій і угод про надання позики або позики за ставкою відсотка нижче ринкової, які після первісного визнання оцінюються за найбільшим значенням:
 - з суми, визначеної відповідно до МСБО (IAS) 37 «Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи»;
 - первісно визнаної суми за вирахуванням (якщо це необхідно) суми амортизації.

Відповідно до вимог МСФЗ всі фінансові активи, крім тих які оцінюються за справедливою вартістю, зміни за які відображаються у звіті про прибутки та збитки за період, повинні тестуватися на предмет

знецінення. Знецінення є ризик або визначеність того, що деяка частина відсотків, дивідендів або основної суми фінансового інструменту не буде виплачена повністю, і ця ситуація подібна ситуації, коли формується резерв по сумнівних боргах щодо дебіторської заборгованості.

Відповідно до МСБО 39, на кожну звітну дату, за наявності будь-яких об'єктивних ознак знецінення такого активу, необхідно розрахувати суму збитку від зменшення знецінення. [71]

Ознаками, які свідчать про можливе знецінення фінансового активу, є:

- значні фінансові труднощі, що виникають у емітента;
- неплатежі;
- перегляд умов будь-якого активу у зв'язку з фінансовими труднощами позичальника;
- значна реструктуризація, викликана фінансовою скрутою або очікуваним банкрутством;
- зникнення активного ринку для будь-якого активу через фінансові труднощі;
- наявність спостережуваних даних, що свідчить про помітне зменшення очікуваних майбутніх грошових потоків від групи фінансових активів з моменту їх первісного визнання, незважаючи на те, що таке зниження ще не можна віднести до конкретних активів у відповідній групі активів.

Цей стандарт визначає, що у випадку знецінення визнаються лише збитки від зменшення корисності. Збитки, які можуть виникнути в майбутньому, не підраховуються. Збиток від знецінення може бути визнаний шляхом часткового списання вартості активу або шляхом визнання оціночного резерву, величина якого віднімається з балансової вартості цього активу.

Свідчення про зменшення корисності власних цінних паперів може бути суттєве зменшення позиції на ринку емітента або значного зменшення справедливої вартості інвестиції.

Розкриття інформації про фінансові інструменти допомагає користувачам фінансової звітності визначати вартість фінансових інструментів у зв'язку з

фінансовим станом, продуктивністю та грошовими потоками компанії та допомагати оцінювати майбутні грошові потоки, пов'язані з такими фінансовими інструментами. Результатом операцій з фінансовими інструментами може бути затвердження або передача одного або декількох фінансових ризиків. Це розкриття має на меті допомогти користувачам у звітах про оцінку профілю фінансового ризику компанії в результаті таких операцій.

На даний момент внесені поправки в МСБО 32 «Фінансові інструменти: розкриття та подання інформації», МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», МСБО 1 «Подання фінансової звітності».

Зміни, пов'язані з поправками до МСФЗ 7 та МСБО 32 поправками, спрямовані на збільшення обсягу та покращення інформації, що розкривається для оцінки справедливої вартості, ризику ліквідності, класифікації фінансових інструментів. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку МСБО 32 вимагає розкриття справедливої вартості кожного класу фінансових активів та фінансових зобов'язань для порівняння його з балансовою вартістю активу чи зобов'язання. [72]

МСБО 32 вимагає розкриття інформації:

- про ризики, пов'язані з фінансовими інструментами компанії;
- політиці керівництва щодо управління зазначеними ризиками;
- про облікову політику щодо даних інструментів;
- про характер фінансових інструментів і ступеня їх використання компанією;
- про цілі господарської діяльності, досягнення яких вони служать.

Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 вимагає певного розкриття інформації у класах фінансових інструментів. Інформація, яка буде розкрита, включає:

- інформація про передані фінансові активи, які не відповідають критеріям припинення визнання;
- інформацію про справедливу вартість;
- інформацію про максимальний кредитний ризик;

– інформацію про прострочені або знецінені фінансові активи.

Відповідно до МСФЗ 7 інформація про ризики, пов'язані з фінансовими інструментами, розкривається або у фінансовій звітності, або в будь-якому іншому звіті (коментар керівництва до річного звіту або звіт про окремий ризик). Крім того, стандарт вимагає розкриття інформації про кредитну якість фінансових активів, які не є простроченими чи знеціненими, розкриття чутливості до кожного типу ринкового ризику, що підпадає під дію компанії, термін погашення фінансових зобов'язань із зазначенням вартості недисконтованих грошових коштів потоки фінансових зобов'язань відповідно до умов контракту на дату погашення зобов'язання. [72]

Для фінансових активів, які не потребують припинення визнання, кожен клас повинен розкривати інформацію про характер активу, ризик і користь від активів компанії, балансову вартість активу та пов'язані з ним зобов'язання. У разі подальшої участі компанії у господарській діяльності, то загальна балансова вартість основного активу, сума, що все ще фіксується в обліку, повинна бути відображена у балансовій вартості відповідного зобов'язання.

Стандарт вимагає розкриття інформації про забезпечення застави. Балансова вартість фінансових активів та умов забезпечення, наданих у заставу, повинна бути розкрита. У випадках, коли суб'єкт господарювання має заставу та має право реалізувати свою заставу, він повинен розкривати справедливу вартість проданого або викупу заставного майна та справедливу вартість умов забезпечення. Крім того, розкриваються резерви по збитках на кредити і їх зміни для кожного класу, складні фінансові інструменти з кількома вбудованими деривативами.[74, с.245]

У разі дефолту і порушення умов погашення кредиту повинно бути розкрито опис дефолтів, що мали місце протягом періоду, і чи були вони врегульовані, порушення умов кредитних договорів або фінансових зобов'язань протягом періоду, якщо ці порушення дозволяють вимагати погашення боргу і не були врегульовані на звітну дату. Крім того, розкриття підлягає інформації про вплив фінансових результатів від застосування фінансових інструментів на

власні кошти компанії і звіт про сукупний дохід, а також інформацію про прийняту облікову політику.

На підставі якісного аналізу кожного типу ризиків, пов'язаних з фінансовими інструментами, розкривається інформація про характер та рівень кредитних, процентних, ринкових, валютних та інших цінових ризиків, ризику ліквідності, відхилення від ризику та виникнення цих ризиків, цілей, політика та процедури, включаючи методи оцінки, зміни у порівнянні з попереднім періодом.

При використанні інструментів хеджування примітки до фінансової звітності містять інформацію для визначення неефективності хеджування, якщо така є.

У частині розкриття інформації про ліквідність фінансових інструментів розкриття підлягає інформація про недисконтовані суми і договірних термінів погашення в разі непохідних фінансових зобов'язань, включаючи фінансові гарантії. У разі похідних фінансових інструментів розкриття інформації про договірні терміни погашення потрібно тільки в тому випадку, якщо вона вкрай необхідна для розуміння термінів виникнення грошових потоків. В іншому випадку відповідно до МСФЗ 7 до складу інформації, що розкривається включається кількісна інформація про схильності до ризику ліквідності, яка ґрунтується на інформації, що надається старшому керівному персоналу. Розкриття інформації про аналіз за строками погашення фінансових активів, призначених для управління ліквідністю, якщо це необхідно для оцінки характеру й масштабу ризику ліквідності, якому схильна компанія. [72]

Відносно похідних фінансових зобов'язань розкриттю підлягає інформація про договірні терміни погашення, якщо це необхідно для розуміння термінів виникнення грошових потоків (процентні свопи, що використовуються при хеджуванні грошових потоків, всі зобов'язання з надання позик), недисконтована сумах зобов'язань.

Загалом, у міжнародній практиці фінансовим інструментом називається певний способом фінансування, який реалізується як договір, що визначає

юридичні вимоги, захищені законом від одного учасника і зобов'язання іншого учасника. Стаття в результаті цієї угоди з'являється в активах першої та другої статті зобов'язань за контрактом. У розвинутих ринкових економіках широко застосовуються фінансові інструменти грошового ринку (казначейські векселі, депозитні сертифікати, банківські квитанції, комерційні векселі, зворотні вимоги щодо викупу цінних паперів, тощо) та фінансові інструменти власного капіталу (акції, державні облігації, іпотечні цінні папери, промислові облігації тощо).

3.2 Тенденції розвитку світових моделей регулювання ринку похідних фінансових інструментів

Торгівля на ринку похідних фінансових інструментів розвивається досить динамічно, операції з цими продуктами постійно зростають за рахунок контрактів. Операції з похідними інструментами по всьому світу досягли рекордно високих показників. Тому в 2017 році кількість похідних фінансових операцій зросла на 25,6% до 22,3 млрд. контрактів, а азійські торги вперше обійшли Північну Америку. Стрімкий ріст ринку похідних фінансових інструментів, пов'язаний із розширенням фінансових ринків і виникненням все більшої потреби у зниженні фінансових ризиків.

Ринки похідних фінансових інструментів відіграють важливу роль у управлінні фінансовими ризиками через діяльність хеджування та активно використовуються для цих цілей у світових фінансових ринках.

Слід відзначити, що з моменту існування ринку похідних інструментів науковці по-різному тлумачили його сутність. Економічний зміст ринку похідних фінансових інструментів надає С.М. Еш, який визначає його як «сукупність економічних відносин щодо перерозподілу ризиків, які виникають у процесі обміну фінансовими активами чи товарами». У роботах Л.О. Примосткої економічний зміст ринку фінансових інструментів визначається як сукупність економічних відносин щодо перерозподілу (трансферту) ризиків, які виникають у процесі обміну фінансовими інструментами чи товарами. [53, с.16]

У наукових джерелах переважає аналіз моделей регулювання через розгляд функцій і взаємовідносин органів регулювання, зокрема мегарегуляторів. Поява нових фінансових інструментів і учасників на ринку похідних фінансових інструментів дозволить розширити сферу питань, що підлягають обов'язковому регулюванню.

Ринок похідних фінансових інструментів можна поділити на: глобальний, світовий, національний.

Світовий ринок має складну внутрішню структуру і складається з внутрішнього ринку фінансових інструментів. Крім того, ці ринки часто пов'язані з похідними фінансовими інструментами та основними активами в єдиній торговельній мережі, що свідчить про інтернаціоналізацію ринку. [83, с.104]

Це має два аспекти: нові учасники не лише стикаються з ринком фінансових інструментів, де ця діяльність є основною, а й процесом створення великих організацій, що здійснюють професійну діяльність на цьому ринку, збільшуючи їх капітал та об'єднуючи їх.

У регулюванні фінансового ринку існує три підходи: фінансовий лібералізм (регулювання здійснюється виключно саморегулюючими організаціями, фінансовий консерватизм (надання широких регуляторних повноважень певним державним органам контролю та нагляду) та поміркований лібералізм (урядовим установам дозволено виконувати мінімальні вимоги втручання в функціонування фінансових установ шляхом створення загальних умов їх діяльності, обмеження рівня системного ризику тощо).

Після цих підходів виділяються наступні моделі регулювання ринку похідних фінансових інструментів: секторна, перехресна та модель єдиного регулятора (мегарегулятора) (таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Світовий досвід застосування моделей
регулювання фінансовим ринком

Модель	Країна	Кількість органів
Мегарегулятора	Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Казахстан, Латвія, Мальта, Німеччина, Польща, Словаччина, Угорщина, Швеція, Чеська Республіка, Естонія, Швейцарія	1
Секторна	США	5
	Італія, Кіпр, Румунія, Франція	4
	Білорусь, Греція, Іспанія, Китай, Литва, Португалія, Росія, Словенія, Україна	3
	Болгарія, Люксембург, Фінляндія	2
Перехресна	Італія, Франція	4
	Австралія, Португалія, Великобританія	3
	Нідерланди	2

Примітка. Сформовано на основі [64]

За даними таблиці бачимо, що одна з країн, де використовується модель мегарегулятора - Німеччина. Роль такого мегарегулятора виконує Федеральне відомство фінансового нагляду (Федеральний орган фінансового нагляду - ФОФН). Цей федеральний орган здійснює нагляд за діяльністю кредитних установ, страхових компаній, підприємств, що займаються торгівлею цінними паперами, і компанії, які надають фінансові послуги. Діяльність відділу контролюється Міністерством фінансів Німеччини та фінансується цілком з відрахувань компаній, що контролюються. Незважаючи на встановлення мегарегулятора, Бундесбанк (Німецький Федеральний банк) відповідно до Закону про кредитну систему відповідальний за стабільність фінансової системи та здійснення контролю над кредитними установами з надання фінансових послуг. [76, с. 193]

Популярність моделі мегарегулятора пов'язана з рядом переваг, що виникають у процесі її використання:

- забезпечення конкурентної нейтральності між банками, страховими компаніями, фірмами;
- забезпечення регуляторної гнучкості;

- підвищення ефективності (економія від масштабу) шляхом скорочення операційних витрат;
- уніфікований підхід до різних типів фінансових інститутів, що забезпечують прозорість регуляторної системи;
- моніторинг за всією фінансовою системою, оперативне реагування на різноманітні обставини та ризики й запровадження необхідних заходів;
- стимулювання співпраці та налагодження контактів з бізнесом та міжнародними організаціями, а також з державними органами зарубіжних країн.

Незважаючи на свої переваги, модель єдиного регулятора має обмежений синергетичний ефект завдяки різним регуляторним цілям, негнучкості та бюрократизації мегарегулятора, ризику створення регуляторної монополії та захоплення регулювання, ризику обмеженості синергетичного ефекту в результаті відсутності необхідних змін організаційного характеру, морального ризику.

Внаслідок численних недоліків, пов'язаних із використанням моделі єдиного регулятора, в даний час існує тенденція до переходу перехресної моделі регулювання ринків похідних фінансових інструментів. Прикладом такої зміни є Великобританія.

На ранніх етапах функціонування ринку Великобританії похідні фінансові інструменти для регулювання ринку були впроваджені спеціалізованими учасниками ринку. Тому фондові біржі керувалися комісією з цінних паперів та інвестицій. [64]

На особливу увагу заслуговує досвід застосування цієї моделі у Франції, оскільки саме за участі цієї країни в Україні створено першу фондову біржу, розвивається Національний депозитарій України. Також саме у цієї держави запозичено інформаційні технології для роботи зберігачів, які застосовуються сьогодні в нашій державі.

Головною особливістю французької моделі є розпорошеність системи регулювання ринку похідних фінансових інструментів: [62, с. 862]

– відомство з фінансових ринків (Autoritedes Marches Financiers – (AMF)) – відомство, яке має статус незалежного державного органу, наділеного повноваженнями з регулювання і контролю на фінансовому ринку, включаючи моніторинг і регулювання діяльності учасників ринку та контроль за дотриманням вимог розкриття ними інформації при випуску цінних паперів, розробка загальних правил проведення операцій з цінними паперами, розслідування та застосування санкцій, за винятком ліцензування;

– Комітет кредитних установ та інвестиційних підприємств (Comitedes Etablissementsde Creditetdes Entreprises D’Investissement – (CECEI)) – орган регулювання, який здійснює ліцензування банків і професійних учасників ринку цінних паперів;

– Комітет з регламентації діяльності банків та інших фінансових організацій (LeComitedelaReglementationBancaireetFinanciere – (CRBF)) – орган регулювання, який встановлює пруденційні норми і вимоги, що забезпечують контроль за ризиками та добросовісну конкуренцію між банківськими та небанківськими організаціями. Також встановлює правила проведення операцій з цінними паперами;

– Банківська комісія (LeComitedesBancaire – (CB)) – це підрозділ Центрального банку Франції, що здійснює нагляд за банками, в тому числі за здійсненням операцій на ринку цінних паперів банками та небанківськими фінансовими компаніями, за банками як кредитними організаціями.

У той же час провідна роль у контролі фондового ринку належить Відомству з фінансових ринків, яке було створене шляхом об’єднання Ради з фінансових ринків, Комісії з біржових операцій та дисциплінарної ради з питань портфельного управління.

Основними перевагами моделі перехресного регулювання ринку похідних фінансових інструментів є: [61, с.65]

- нівелювання морального ризику;
- запобігання створенню регуляторної монополії; розробка якісних функціональних нормативних документів;

- здійснення індивідуального підходу до різних типів фінансових інститутів.

Країни, які ми розглядаємо, є членами Європейського Союзу (далі - ЄС), отже, доцільно розглянути досвід ЄС щодо регулювання ринку похідних фінансових інструментів.

Основні недоліки перехресної моделі ми можемо побачити на рисунку 3.2

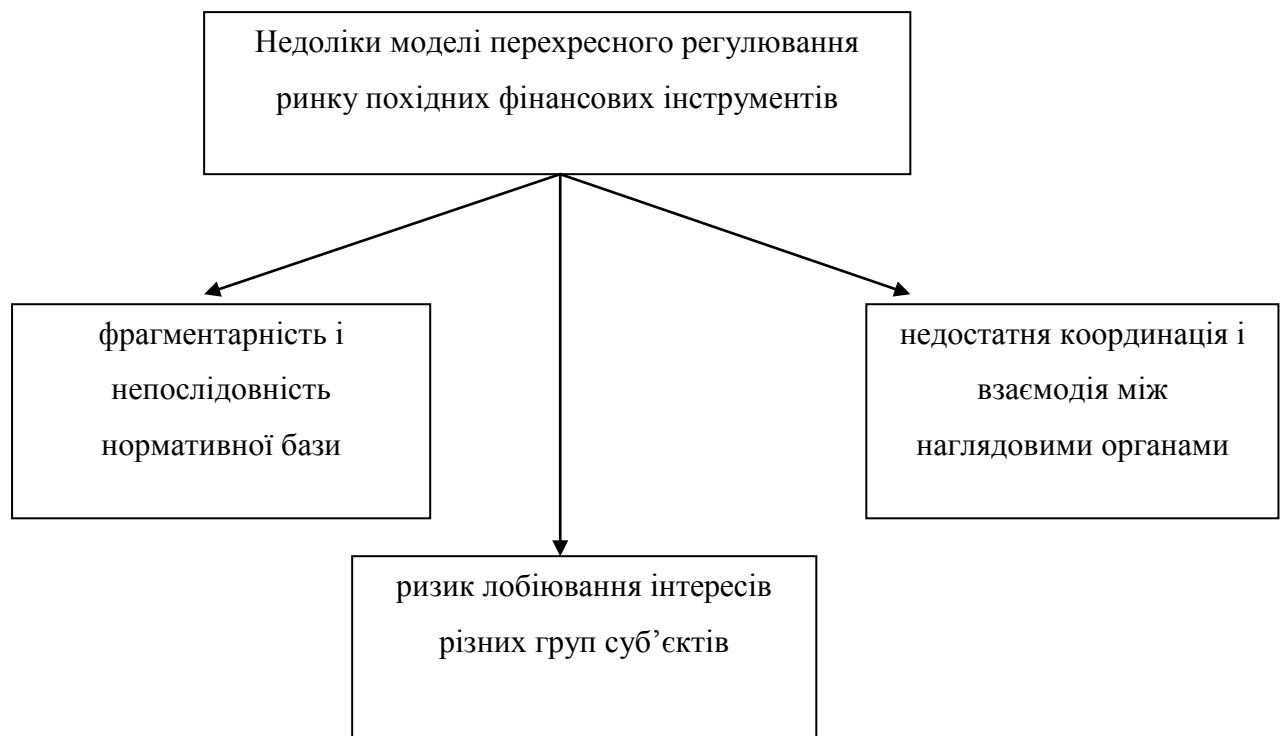

Рисунок 3.2 Основні недоліки моделі перехресного регулювання ринку похідних фінансових інструментів

Примітка. Сформовано на основі [64]

Система регулювання фондового ринку в ЄС зазнала значних змін, зокрема через процес Ламфалуссі (2001 р.), в результаті якого було створено Європейський комітет з цінних паперів (European Securities Committee – (ESC)) і Комітет європейських органів регулювання ринку цінних паперів (Committee of European Securities Regulators – (CESR)). [62, с. 269]

При цьому, незважаючи на існування загальних правил нагляду, співробітництво регуляторних органів у рамках ЄС мало формальний характер, а їх рішення були рекомендаційними, оскільки система нагляду країн-учасниць

залишалася індивідуальною й відповідальністю за вирішення фінансових проблем несли переважно національні регуляторні органи.

З метою виправлення зазначених недоліків існуючої системи нагляду у 2010 р. ЄС створила нову наднаціональну наглядову структуру, яку було сформовано з двох наднаціональних наглядових органів: Європейської ради з системних ризиків (A European Systemic Risk Board – (ESRB)) та Європейської системи фінансового нагляду (European Supervisory Authorities – (ESAs)) на чолі з Об'єднаним комітетом європейських наглядових органів (Joint Committee of the European Supervisory Authorities – (JCESA)). [62, с. 874]

Так, Європейська Рада з системного ризику здійснює моніторинг стану фінансової системи ЄС та аналізує системні ризики з урахуванням змін у світовій економіці, один з інструментів якої є система раннього попередження, яка дозволяє виявити навіть незначні імпульси можливої фінансової кризи. Рада включає в себе центральні банки та регулятори фінансових ринків усіх країни-учасниць ЄС.

Мікропруденційний нагляд та координацію дій національних органів фінансового регулювання країн Євросоюзу на щоденній основі в рамках Європейської системи фінансового нагляду здійснюють три органи:

- Європейська банківська організація (European Banking Authority – (EBA));
- Європейська організація страхування та пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority – (EIOPA));
- Європейська організація з цінних паперів та ринків (European Securities and Markets Authority – (ESMA)).

Основні функції об'єднаного комітету:

- розробка пропозицій щодо запровадження нових чи вдосконалення існуючих стандартів і правил нагляду в межах ЄС;
- обмін інформацією та угодами між національними наглядовими органами;

- визначення комплексного показника кредитоспроможності позичальника;
- координація й ухвалення рішень у разі виникнення кризових ситуацій.

Цей наглядовий орган також відіграє важливу роль у наданні керівних принципів та пояснень, якими регулюючі органи та уряди країн-учасниць можуть керувати розробкою технічних стандартів, організовуючи роботу з узагальнення правил нагляду, прийняття рішень. Об'єднаний комітет складається з національних регуляторів та трьох установ, які здійснюють нагляд за окремими підрозділами.

Через те, що найбільш динамічним та проблемним (з точки зору регулювання) сегментом фінансового ринку є ринок похідних фінансових інструментів, в структурі Європейської комісії було створено окремий орган – Асоціацію ф'ючерсів і опціонів (Futures and Options Association – (FOA)), основними функціями якого є: гармонізація регулювання ринку деривативів в ЄС та світі, представницькі функції, здійснення освітньої діяльності, складання і поширення стандартизованої документації. [61, с.123]

Ще одним наднаціональним органом регулювання ринку похідних фінансових інструментів ЄС є Асоціація ф'ючерсних ринків (Futures Industry Association – (FIA)). Дана асоціація є само-регулятивною організацією (створена в 1955 р.), основною метою функціонування якої є забезпечення чесної конкуренції на ф'ючерсних ринках та запобігання вчиненню порушень ринкових правил. Також Асоціація надає освітні та навчальні послуги своїм учасникам.

Модель секторального регулювання використовується в США. Можна зазначити, що фінансовий сектор країни характеризується відсутністю єдиного регуляторного органу та високої ролі інституційної інфраструктури на фондовому ринку. [62, с.756]

Сьогодні головний орган, який контролює та регулює американський ринок похідних фінансових інструментів є Комісія з цінних паперів та бірж (United States Securities and Exchange Commission – (SEC)).

Комісія має повноваження цивільного правозастосувального органу, спрямовуючи їх проти приватних осіб та компаній, які порушують закони про цінні папери. Комісія має право вилучити прибуток, отриманий незаконно, визначати розміри штрафів, заборонити проведення операцій з цінними паперами. Коли виникає питання щодо кримінального переслідування SEC співпрацює з міністерством юстиції США, Федеральним бюро розслідувань чи державною прокуратурою. [64]

У результаті активного використання та зростання економічної значимості ринку ф'ючерсних та опціонних контрактів як інструментів перерозподілу фінансових ризиків перед урядом США постала проблема, вирішення якої вимагало або розширення компетенції Комісії з товарних бірж або створення нового незалежного агентства. Так було створено незалежне федеральне агентство – Комісія з біржової ф'ючерсної торгівлі (Commodity Futures Trading Commission – (CFTC)), основними завданнями якої є захист інтересів учасників ринку та забезпечення відкритого, конкурентного, прозорого ф'ючерсного ринку.

Слід зазначити, що перші спроби запустити американський ринок ф'ючерсів були зроблені на початку 80-х, що не вдалося через існування суперечок між комісіями щодо регулювання цього ринку. Ця проблема була вирішена в результаті прийняття Закону Грема-Ліча-Блайлі в 2000 році, що визначило основні параметри механізму подвійного регулювання ринку похідних фінансових інструментів.

Так, цей закон визначив такі аспекти співпраці комісії з біржової ф'ючерсної торгівлі та комісії з цінних паперів і бірж: [58]

– комісія з біржової ф'ючерсної торгівлі взаємодіє з федеральними банківськими установами комісії цінних паперів і бірж, з питань взаємодії клірингових організацій на ринках деривативів та інших ринках;

– спільним рішенням комісії з біржової ф'ючерсної торгівлі та комісії з цінних паперів і бірж або Ради керуючих федеральної резервної системи встановлюється розмір маржі для фондових ф'ючерсів;

– спільними рішеннями комісії з біржової ф'ючерсної торгівлі та комісії з цінних паперів і бірж може бути:

- 1) знята заборона на торгівлю опціонами на фондові ф'ючерси після закінчення трирічного терміну, встановленого Законом про модернізацію 2000 р.;
- 2) створена національна система торгівлі фондовими ф'ючерсами;
- 3) встановлені вимоги до фондових індексів, що формуються на іноземних біржах, протягом одного року з моменту набуття чинності Закону про модернізацію 2000 р.;
- 4) прийняті правила, що дозволяють американським громадянам та юридичним особам здійснювати операції з фондовими ф'ючерсами на закордонних торговельних майданчиках.

Незважаючи на введення системи подвійного регулювання відносно ф'ючерсів та акції, комісія зі строкової біржової торгівлі має пріоритет у регулюванні ринку ф'ючерсів на акції:

– має право заборонити так звану подвійну ф'ючерсну торгівлю на акції, тобто одночасну торгівлю акціонером з ф'ючерсним брокером для їх клієнтів і для себе;

– комісія зі строкової біржової торгівлі розглядає і схвалює (або не схвалює) зміни в правилах торгівлі ф'ючерсами на акції бірж, що пройшли спрощену реєстрацію в комісії з цінних паперів і бірж;

– комісія з цінних паперів і бірж не може схвалити (або не схвалити) правила торгівлі ф'ючерсами на акції без консультацій і врахування думки комісії зі строкової біржової торгівлі;

– системи торгівлі похідними інструментами (новий, відмінний від бірж, вид організаторів торгівлі, діючий і на ринку ф'ючерсів на акції) повністю попадають у сферу юрисдикції комісії зі строкової біржової торгівлі;

– включення до переліку базових активів ф'ючерсів на цінні папери інших цінних паперів (крім звичайних акцій та фондових індексів з вузькою базою) можливе тільки на підставі спільного рішення комісії зі строкової біржової торгівлі та комісії з цінних паперів.

Окрім основних регулюючих органів, також здійснює непряме регулювання на ринку похідних фінансових інструментів в США рада зі стандартів фінансового обліку (Federal Accounting Standards Advisory Board – (FASB)).

Чинна система, яка регулює ринок похідних фінансових інструментів у Сполучених Штатах, має два вертикальні рівні. Перший рівень - це національні регулюючі органи (комісія з біржової ф'ючерсної торгівлі, комісія з цінних паперів і бірж, рада зі стандартів фінансового обліку), а другий – саморегулюючі органи.

На другому рівні саморегулюючих органів є два типи: [62, с.789]

– перший тип – (Національна ф'ючерсна асоціація (National Futures Association – (NFA)) та Національна асоціація фондових дилерів (National Association of Securities Dealers – (NASD)) – виконують регулювання відносин між учасниками ринку цінних паперів і їх клієнтів у вирішенні загальних проблем, тобто ті, що відносяться до діяльності фондової біржі, позабіржові та інші ринки;

– другий тип – Нью-Йоркська фондова біржа (New York Stock Exchange – (NYSE)), National Association of Securities Dealers Automated Quotation System (NASDAQ), National Securities Clearing Corporation (NSCC), Depository Trust Company (DTC), Option Clearing Corporation (OCC) – здійснюють організацію та регулювання відносин між професійними учасниками ринку цінних паперів під час здійснення ними тієї чи іншої діяльності на ринку похідних фінансових інструментів.

Також існує декілька переваг та недоліків секторного регулювання ринку похідних фінансових інструментів (таблиця 3.3)

Таблиця 3.3

Переваги та недоліки моделі секторного регулювання ринку похідних фінансових інструментів

Переваги	Недоліки
забезпечення високого рівня компетенції та обізнаності наглядового органу кожного з секторів зі специфікою та особливостями їх функціонування	зростання складнощів при здійсненні класифікації та оцінці фінансових інструментів та ризиків
розробки якісних функціональних нормативних документів	можливість зростання кількості наглядових і регулюючих органів та витрат на їх утримання
нейтралізації бюрократизації в системі регулювання	фрагментарність і непослідовність нормативної бази
запобігання створенню регуляторної монополії	відсутність співпраці між державними органами регулювання

Примітка. Сформовано самостійно

Як результат, перша модель забезпечує на основі чинного законодавства делегування регулюючих повноважень саморегулюючих органів щодо регулювання та контролю за діяльністю брокерів, дилерів та бірж. При цьому більш важливі регулюючі функції стосовно регулювання та контролю ринку належать відповідним державним органам. Натомість інфраструктурним саморегулюючих органів повноваження делегують безпосередньо учасники ринку, які передають частину своїх прав біржам, депозитаріям, кліринговим організаціям з метою кращої організації торгівлі та розрахунків на ринку похідних фінансових інструментів. При цьому розглянуті моделі не є статичними, оскільки через зміну законотворчих процесів, світової кон'юнктури в окремо взятих країнах роль і значення регуляторів постійно змінюються.

Висновки до розділу 3

Отже, фінансові інструменти є одним з найскладніших об'єктів обліку. Господарюючі суб'єкти не обмежуються тільки традиційними фінансовими інструментами (грошовими коштами, дебіторською заборгованістю, довгостроковими запозиченнями і інвестиціями), а все частіше використовують складні механізми управління ризиками, застосовуючи деривативи і цілі комплекси взаємопов'язаних фінансових інструментів.

Таким чином, ринок похідних фінансових інструментів є системою економічних відносин між учасниками ринку (покупцями і продавцями) з приводу купівлі-продажу похідних фінансових інструментів різних рівнів, в основі яких лежать базові фінансові активи (зобов'язання), з метою управління ризиками, підтримання ліквідності фінансового ринку, сприяння інноваційному та інвестиційному процесам, формування інформаційної прозорості, створення і переміщення фіктивного капіталу в межах інституційного поля на основі взаємодії попиту та пропозиції, сприяючи ринку похідних фінансових інструментів та досягненню прогнозованості, стійкості й ефективності фінансового ринку в цілому.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У результаті написання магістерської роботи здійснено наступні висновки, що підтверджують результат проведеного дослідження:

1. Фінансовий інструмент – це будь-який контракт, результатом якого є створення фінансового активу одного суб'єкта господарювання і фінансового зобов'язання або інструменту власного капіталу іншого суб'єкта господарювання. Усі фінансові інструменти поділяються на дві великі групи – первинні фінансові інструменти та похідні.

До первинних фінансових інструментів відносять фінансові активи, фінансові зобов'язання, інструменти власного капіталу.

В той час, коли похідні фінансові інструменти являють собою фінансовий інструмент, який буде розрахований у майбутньому; його вартість змінюється внаслідок зміни процентної ставки, валютного курсу, індексу цін, курсу цінних паперів, кредитного рейтингу або інших змінних, що є базисними; який не потребує початкових інвестицій. Похідні фінансові інструменти включають ф'ючерсні та форвардні контракти, інші похідні фінансові інструменти

2. Встановлені міжнародними стандартами правила, дозволяють визначити терміни подання фінансових інструментів, тобто визначити дату виведення фінансових активів, зобов'язань та похідних фінансових інструментів на баланс або за балансом. В результаті вивчення методологічного аспекту визнання фінансових продуктів на основі міжнародних стандартів, можна стверджувати: основним критерієм визнання фінансових інструментів є наявність контракту щодо фінансового інструменту; існують два методи визнання фінансових активів (на дату операції та на дату розрахунку). Сутність даних методів полягає в оцінці вартості контракту та визнанні зміни вартості фінансового активу від дня його укладання до дня розрахунків за ним.

3. Вітчизняний ринок деривативів знаходиться на стадії становлення. Він широко інтегрований з іншими фінансовими ринками, так як в основі похідних фінансових інструментів лежать активи, що виступають предметом

торгівлі на ринках. Деривативи дозволяють застрахувати обмінний курс, відсоткові та цінові ризики, що виникають у суб'єктів реальних ринків, а також швидко накопичувати прибуток за рахунок зростання ринкової вартості. Ось чому кількість операцій з похідними фінансовими інструментами постійно зростають. Робота з деривативи в Україні є законною, але дуже ризиковою діяльністю. Поліпшення інфраструктури та правового забезпечення матимуть позитивний вплив на розвиток внутрішнього ринку похідних цінних паперів, фінансової системи України та національну економіку в цілому.

4. Фінансові інструменти первісно оцінюють та відображають за їх фактичною собівартістю, яка складається із справедливої вартості активів, зобов'язань або інструментів власного капіталу, наданих або отриманих в обмін на відповідний фінансовий інструмент, і витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням або вибуттям фінансового інструмента (комісійні, обов'язкові збори та платежі при передачі цінних паперів тощо).

Щоб дізнатися за якою вартістю слід оцінювати, переоцінювати та списувати похідний фінансовий інструмент, потрібно знати з якою метою здійснювалася операція з його використанням: для спекуляції або хеджування, оскільки залежно від цього використовуються різні підходи до оцінки та переоцінки.

Під інструментом хеджування слід розуміти похідний фінансовий інструмент, фінансове зобов'язання або фінансовий актив, грошові потоки і справедлива вартість яких компенсуватимуть зміни справедливої вартості або потоку грошових коштів об'єкта хеджування.

5. Для кожного класу визнаних та невизнаних фінансових активів та фінансових зобов'язань інформація надається за їх справедливою вартістю. Якщо неможливо надійно визначити справедливу вартість, то це разом з інформацією про основні характеристики фінансового інструмента, що впливає на його справедливу вартість, відображається у примітках до фінансової звітності.

Інформація про справедливу вартість включає інформацію про застосований метод визначення справедливої вартості та матеріальних припущень (щодо безперервності діяльності, відсутності намірів зменшити діяльність або операції на несприятливих умовах), прийнятих у його заяві.

6. Є багато видів (методів) аналізу цінних паперів. Але найбільш розповсюдженими є фундаментальний, технічний та рейтингові аналізи. У найпростішому сенсі: «фундаментальний аналіз (англ. Fundamental analysis) - це термін, що стосується ряду методів прогнозування ринкової (біржової) вартості компанії, заснованого на аналізі фінансово-виробничих показників її діяльності». У цьому визначенні акцент робиться на прогнозуванні вартості компанії на основі результатів своєї діяльності і відповідно, зміна вартості компанії вплине на зміну вартості цінних паперів (акцій) цієї компанії, в той же час, це не підкреслює необхідність аналізу макроекономічного середовища, в якому працює компанія.

Отже, фундаментальний аналіз слід розуміти як процес аналізу, оцінки та прогнозування змін інвестиційної характеристики фінансових інструментів на основі досліджень, які можуть вплинути динаміку ринку для прийняття інвестиційного рішення.

7. Для фінансових інструментів, оцінених за справедливою вартістю з відображенням переоцінки у прибутку або збитку, операційні витрати не включаються до початкових витрат.

Згідно МСФЗ справедлива вартість – це сума, на яку можна обміняти актив або врегулювати зобов'язання під час здійснення угоди між добре обізнаними і незалежними один від одного сторонами. Як правило, справедлива вартість дорівнює сумі винагороди, що сплачується однією стороною правочину другій при операції з активами або переданої іншим боком при операції з зобов'язанням.

8. Основними заходами які необхідно вжити для забезпечення функціонування ринку цінних паперів у відповідності до ЄС є: впровадження міжнародних принципів бухгалтерської звітності для використання емітентами;

постійна робота в галузях, що забезпечують належний захист інтересів інвесторів, для чого Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку пропонується наполягати на використанні і дотриманні принципів найкращої корпоративної практики емітентами цінних паперів, що розроблені в Україні; наближення українського законодавства до вимог законодавства ЄС щодо допуску цінних паперів до лістингу на фондовій біржі та інформації про такі цінні папери, яка підлягає опублікуванню з метою надання потенційним інвесторам необхідної інформації про фінансовий стан емітента та відомості про цінні папери, що пройшли лістинг, та щодо річних звітів емітентів з метою введення міжнародних стандартів бухгалтерського обліку емітентів, які пропонують цінні папери для вільного продажу на первинному ринку та фондовій біржі; стандартизація обліку прав власності на цінні папери центральним депозитарієм України;

Що стосується похідних фінансових інструментів то дослідження світового досвіду регулювання ринку ПФІ та моделей дозволяють виокремити модель перехресного регулювання як найбільш прийнятної моделі. Вона включає основні недоліки існуючої української системи регулювання ринку ПФІ (відсутність координації та взаємодії між керівниками, несподіваність та суперечність нормативної бази, високий рівень бюрократії, низька прозорість тощо), це можна враховувати.

Таким чином, згідно з національними та міжнародними стандартами фінансової звітності підприємства можуть об'єднувати фінансові інструменти в класи за різними класифікаційними ознаками з урахуванням характеру інформації, яка підлягає розкриттю, характеристики інструментів, незалежно від того, визнані вони чи ні. Найважливішою ознакою фінансових інструментів є існування контрактного права або зобов'язання надати грошові кошти або обміняти на інший фінансовий актив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушків І. П. Фінансові інструменти банківського інвестування, їхня сутність та види / І. П. Андрушків // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010.
2. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Державні фінанси: Навч. посібник / За заг. ред. В. Д. Базилевича. — К.: Атіка, 2002. — 368 с.
3. Білінська Н.Є. Похідні фінансові інструменти: призначення, класифікація та визнання в системі бухгалтерського та податкового обліку // Наукові праці Кіровоградського державного технологічного університету: Економічні науки. –2004. –Випуск 5, частина II. –С. 78 –83.
4. Бурденко І.М. Передумови створення та використання інноваційних фінансових інструментів на ринку похідних фінансових інструментів України // Маркетинг і менеджмент інновацій.– 2012.– №3. – С. 181–190.
5. Буренин О.Н. «Ринки похідних фінансових інструментів», М.1996 р.
6. Васильєва Т. А. Фінансовий інструментарій забезпечення ефективного функціонування інвестиційного ринку / Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, О. В. Макарик // Механізм регулювання економіки. – 2009. - № 3. – Т. 1.
7. Версаль Н.І., Кирій В.П. Особливості формування банками ресурсів із використанням боргових цінних паперів в умовах фінансової кризи / Фінанси України - 2009. - №10. - С.71-81.
8. Верхоглядова Н. І. Фінансовий аналіз суб'єктів господарської діяльності промислових підприємств. -Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. - 203 с.
9. Вишняк І.Є. Похідні фінансові інструменти в стратегічних рішеннях компанії // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. –2005. –№ 97. – С. 58 –64.
10. Гордон В.Б. Ринок похідних фінансових інструментів та перспективи його розвитку в Україні: Автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит. – К., 2005. – 20 с.

11. Гоффе В. В. Ринок деривативів: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Гоффе В. В. – К. : Київський економічний університет, 2005.–24 с.
12. Данькевич А. П. Фінансові інструменти: особливості визначення, класифікації та обігу / А. П. Данькевич // Наукові праці НДФІ. – 2009. – № 1 (46).
13. Державна комісія з цінних паперів. Кількісні параметри вітчизняного ринку цінних паперів / Фінансовий ринок України. – 2010. – №3 (77). – С.7.
14. Джон К. Халл. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты / Джон К. Халл. - 6-е изд. – М.: Вильямс, 2007. – 1056 с.
15. Директива 2004/39/ЄС Європейського Парламенту та Ради “Про ринки фінансових інструментів, що вносить зміни в Директиви Ради 85/611/ЄЕС і 93/6/ЄЕС та Директиву 2000/12/ЄС Європейського Парламенту та Ради і припиняє дію Директиви Ради 93/22/ЄЕС” від 21 квітня 2004 року.
16. Директива Ради 85/611/ЄЕС “Про узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, що стосуються інститутів спільного (колективного) інвестування в цінні папери, що підлягають обігу (ICF)” від 20 грудня 1985 року.
17. Закон України “Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні” від 30.10.1996 року № 448/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
18. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємств” від 28 грудня 1994 року № 334/94-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80>
19. Закон України “Про податок на додану вартість” від 3 квітня 1997 року № 168/97-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168/97-%D0%B2%D1%80>

20. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
21. Закон України “Про іпотечні облигації” від 22 грудня 2005 року № 3273-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3273-15>
22. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. // Вісник НБУ. - 2000. - № 12. – С. 5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
23. Здреник В.С. Бухгалтерський облік і контроль операцій з похідними фінансовими інструментами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / Здреник В. С. – Житомир : Житомирський державний технологічний університет, 2010. – 20 с.
24. Здреник В.С., Слобчинська А.І. Сутність похідних фінансових інструментів та їх законодавче визначення // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2008. – № 1 (43). – С. 257-262.
25. Иванова Е.В. Правовая квалификация деривативов: Дис... канд. юрид. наук по направлению 12.00.03 – гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право. – Москва, 2006 – 196 с.
26. Івашко О. А. Концептуальні основи фінансового механізму/ О.А. Івашко// Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. – 2010. – №4 – С. 65-71.
27. Івашук Н.Л. Ринок деривативів: економіко-математичне моделювання процесів ціноутворення: Монографія. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – 472 с.
28. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України від 31.08.07 № 309.

29. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні № 368 від 28.08.01. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
30. Калач Г.М. Роль фондового ринку в акумуляції й перерозподілі фінансових ресурсів у реальний сектор економіки // Фінанси України.– 2008.– №9. – С. 62–69.
31. Коваленко Ю. М. Фінансові інструменти в сучасному вимірі / Ю. М. Коваленко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). - 2010. - № 2 (49).
32. Кузнєцова Н. Ринок цінних паперів в Україні: Правові основи формування та функціонування/ Наталія Кузнєцова, Ігор Назарчук, – К.: Юрінком Інтер, 2008. - 525с.
33. Легка В. М. Фінансові інструменти ринку цінних паперів та його функціональна структура / В.М. Легка // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету. - 2004. - №14.6 - С. 248-253.
34. Машина Н.І. Міжнародне страхування: Навчальний посібник. – К.: центр навчальної літератури, 2006. –504 с
35. Методичні рекомендації з відображення у бухгалтерському обліку операцій з ф'ючерсними та опціонними контрактами учасниками фондового ринку (схвалені рішенням НКЦПФР від 08.05.2012 р. № 650)
36. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навч. посіб. / В.О. Мец. – К.: КНЕУ, 2003. – 258 с.
37. Міщенко В.І. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: Монографія. – К.:КНЕУ, 2012. – 263 с.
38. МСФЗ (IAS) 39 “Фінансові інструменти: визнання та оцінка” від 01.01.2001. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015
39. Николишин І. Ю. Роль та значення фінансового ринку в фінансовій системі України / І. Ю. Николишин, Н. В. Зізяк. // Молодий вчений. - 2014. - №7. - С. 53.

40. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» від 30.11.2001 № 559. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.help/article/plozhennya-standart-buhgalterskogo-obliku-13/>
41. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва від 19.04.2001 р. №186 (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>
42. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України № 2755-VI від 02.12.2010 (зі змінами). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
43. Подольська В.О. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / В.О. Подольська, О.В. Яріш. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 258 с.
44. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів № 632 від 19 квітня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015
45. Постанова ВРУ «Про Концепцію функціонування та розвитку фондового ринку України» від 22 вересня 1995 року № 342/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342/95-%D0%B2%D1%80>
46. Постанова КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи України» від 21 грудня 2004 р. № 1707. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1707-2004-%D0%BF>
47. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України» від 07.12.2004 № 598. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>

48. Правила випуску та обігу валютних деривативів № 216 від 07.07.97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0393-97>
49. Правила випуску та обігу фондових деривативів № 13 від 24.06.97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0013312-97>
50. Предмирська Н.В. Правові та методологічні аспекти обліку товарних деривативів // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи. Частина II. Науково-учбово-методична робота з обліку та звітності в АПК: стан та перспективи. / За редакцією П.Т. Каблука, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука. –К.: Інститут аграрної економіки, 2003. – 196 с. –С. 110-116.
51. Примостка Л. О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: монографія / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2001. — 263 с.
52. Примостка Л. Фінансові інструменти та фінансові ризики: сутність, класифікація, аналіз//Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 4. – С. 49–54.
53. Примостка Л.О., Береславська О.В. Роль і функції строкового ринку в економічній системі // Вісник НБУ.– 2012.– №8. – С. 16–17.
54. Примостка Л.О.Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
55. Проект Закону України «Про похідні фінансові інструменти (деривативи)» 14.06.2013.
56. Редзюк С. Реформа вітчизняного фондового ринку в контексті трансформації економічної моделі України [Текст] / С. Редзюк // Ринок цінних паперів України. – Київ, 2015. – № 9-10. – С. 93-102.
57. Ринок боргових цінних паперів в Україні: суперечності та тенденції розвитку: Монографія // За ред. д. е. н., проф. І. О. Лютого. – К.: ЦНЛ, 2008. – 432 с.

58. Ринок цінних паперів і біржове справа: Підручник для вузів / Під ред. проф. Про. І. Дегтярьовій, проф. М. М. Коршунова, проф. Є. Ф. Жукова. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 245 с.
59. Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про впорядкування випуску та обігу деривативів» № 70 від 13.04.99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-99>
60. Рішення Державної комісія з цінних паперів та фондового ринку «Щодо роботи Консультаційно-експертної ради Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку у 2003 році» від 08.07.2004 № 313.
61. Ромашко О.Ю. Регулювання міжнародних фондових ринків: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 240 с.
62. Рубцов Б. Б. Современные фондовые рынки / Б. Б. Рубцов. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 928 с.
63. Румянцев С.І. Тенденції розвитку фондового ринку / С.І. Румянцев // Цінні папери України. – 2009. – № 45. – С.28-29.
64. Саніна О. Р. Похідні фінансові інструменти у стратегічних рішеннях міжнародного менеджера / О. Р. Саніна, Н. Б. Бідник // Науковий вісник НЛТУ. – 2010. – Вип. 20 (14). – С.220-226.
65. Слівестова Л.С. Тенденції розвитку фінансового ринку України [Текст] / Л. С. Слівестова // Формування ринкових відносин в Україні. – Київ, 2017. – № 2. – С. 3-9.
66. Соколова Е.А. Проблеми управління прибутком підприємств / Е.А. Соколова, А.І. В'юшкова // Зб. наук. праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. – 2015. – № 32. – С. 310-320.
67. Сопотян С. В. Аналіз стану фондового ринку України [Текст] / С. В. Сопотян, А. В. Ільїна // Держава та регіони, серія: Економіка та підприємство. – Запоріжжя, 2011. – № 5. – С. 60-63.
68. Сохацька О. М. Біржова справа: підручник / О. М. Сохацька. - Тернопіль: Карт-бланш, 2008. – 632 с.

69. Стратегія впровадження новітніх фінансових інструментів на ринках капіталу до 2020 року (проект) // Фінансовий ринок України. – 2009. – №2 (64). – С.9–12.
70. Тимчишин Л.В. Основні проблеми розвитку фондового ринку в Україні / Л.В. Тимчишин // Економіка та держава. – 2009. – № 4. – С.28-34
71. Фінансові інструменти: визнання та оцінка : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 39. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015
72. Фінансові інструменти: розкриття : Міжнародний стандарт фінансової звітності № 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_007
73. Фінансові інструменти: представлення інформації : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_029
74. Фінансово-економічна діяльність підприємства: контроль, ризик та безпека: навч. посіб. / В.І. Головка, В.А. Мінченко, В.М. Шаманська. – К.: КНЕУ, 2005. – 258 с.
75. Фінансово-економічний аналіз: підручник для вузів / [П.Ю. Буряк, М.В. Римар, М.Т. Биць та ін.; за заг. ред. П.Ю. Буряка, М.В. Римара]. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 258 с.
76. Царенко О.М., Бей Н.О., Мартиненко О.Д., Сало І.В. Корпоративне управління і фондовий ринок: Підручник / За ред. д.е.н., проф. І.В. Сала.- Суми: ВТД "Університетська книга", 2005. – 287 с.
77. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
78. Цінні папери: Підручник. Затверджено МОН / За ред. В.Д. Базилевича. - К., 2011. – 1094 с

79. Шаповалов Є.А. Перспективи входження фінансового ринку України в світову систему торгівлі деривативами // Вісник Національного банку України. – К., 2001. – №4. – С. 58-60.
80. Шевченко А.М. Світова фінансова криза і її вплив на фондовий ринок України / А.М. Шевченко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2009. – №22. – С.83-87.
81. Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Підручник. 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 535 с.
82. Шматковська Т.О. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку / Т.О. Шматковська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2016. – № 4. – С. 244-253.
83. Шуліко А. О. Автоматизація бухгалтерського обліку товарних деривативів / А. О. Шуліко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: економіка. Удосконалення обліку, аналізу, аудиту і звітності в сучасних умовах глобалізаційних процесів у світовій економіці. – 2010. – Спецвипуск 29, ч.2. – С. 104–108.
84. Шуліко А. О. Шляхи вдосконалення обліку операцій з деривативами на сучасному етапі економіко-правового розвитку України / А. О. Шуліко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2008. – № 10 (128), ч. 2.

ДОДАТКИ